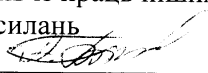
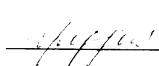

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему
ПРЕДСТАВНИЦЬКА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФОРМА НАРОДОВЛАДДЯ В
УКРАЇНІ»

Студентка 2 курсу магістратури заочної форми
навчання спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування» освітньо-
професійної програми «Публічне управління та
адміністрування»
Гарібова Аліна Йосипівна

Науковий керівник,
кандидат наук з державного управління, доцент,
заслужений працівник освіти України
Вакуленко Володимир Миколайович

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень із праць інших авторів без
відповідних посилань
Студентка (підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
регіональної політики від «17» 2023 р., протокол № 12.

Завідувач кафедри регіональної політики, доктор наук з державного
управління, професор
Колтун Вікторія Семенівна (підпис)

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Гарібова Аліна Йосипівна. Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Дипломна робота присвячена дослідженню інституту представницької демократії: його концептуальних основ, особливостей та сучасних тенденцій розвитку в Україні та зарубіжних країнах.

У першому розділі роботи розглядаються концептуальні основи становлення представницької демократії. Зокрема, досліджуються історія її становлення, еволюція інституту, а також поняття та ознаки представницької демократії.

Другий розділ присвячений аналізу особливостей представницької демократії як форми народовладдя. У цьому контексті вивчаються основні інститути, концепції та органи, що характеризують цю форму демократії.

Третій розділ детально розглядає сучасні тенденції розвитку представницької демократії в Україні та інших країнах. Аналізуються проблеми та перспективи розвитку інституту представницької демократії в Україні, а також розглядається зарубіжний досвід його функціонування, розкриваючи способи імплементації зарубіжних підходів у вітчизняну практику.

Ця робота є важливим внеском у дослідження інституту представницької демократії, його ролі та місця в сучасних політичних реаліях України та світу.

ABSTRACT

Haribova Alina. Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28

“Public Management and Administration”, specialty: 281 “Public Management and Administration”. – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2023.

The thesis is devoted to the study of the institution of representative democracy: its conceptual foundations, features and modern development trends in Ukraine and foreign countries.

The first chapter of the work examines the conceptual foundations of the formation of representative democracy. In particular, the history of its formation, the evolution of the institution, as well as the concepts and signs of representative democracy are studied.

The second chapter is devoted to the analysis of the features of representative democracy as a form of people's government. In this context, the main institutions, concepts and bodies characterizing this form of democracy are studied.

The third section examines in detail the current trends in the development of representative democracy in Ukraine and other countries. The problems and prospects of the development of the institution of representative democracy in Ukraine are analyzed, as well as the foreign experience of its operation is considered, revealing ways of implementing foreign approaches into domestic practice.

This work is an important contribution to the study of the institution of representative democracy, its role and place in the modern political realities of Ukraine and the world.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	8
1.1. Історія становлення та еволюція інституту представницької демократії.....	8
1.2. Поняття та ознаки представницької демократії.....	16
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ ЯК ФОРМИ НАРОДОВЛЕДДЯ.....	25
2.1. Інститути представницької демократії.....	25
2.2. Концепції представницької демократії.....	30
2.3. Органи представницької демократії.....	33
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ	41
3.1. Проблеми та перспективи розвитку інституту представницької демократії в Україні	41
3.2. Зарубіжний досвід функціонування представницької демократії та способи його імплементації в Україні.....	49
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66

ВСТУП

Актуальність теми. Конституція України збагатила теорію демократії, закріпивши у преамбулі формулу «вся влада в Україні належить народу», яка концептуально виражає сутність демократії в нашій державі. Десятиріччя національного будівництва є наочним доказом того, на що здатні громадяни, які здійснюють політичне лідерство в суспільстві. Ці роки довели, що без влади народу не було б правової демократичної держави.

Реалізація демократії, її організація та забезпечення правовими засобами є однією з центральних проблем науки конституційного права. При розкритті сутності цього питання всебічно аналізуються різні його аспекти: політичні, соціально-економічні, правові, моральні, психологічні та інші. Такий підхід дозволяє виявити психологію населення, готовність нести відповідальність за вирішення загальнодержавних і місцевих проблем, показати роль державних і громадських організацій, інших інститутів громадянського суспільства у вихованні внутрішньої потреби активнішої участі в суспільно-політичному житті. політична діяльність.

Україна – молода демократія, яка продовжує розвиватися та вдосконалюватися. Аналіз та оцінка ефективності представницької демократії, її принципів і механізмів впливають на формування майбутнього державного управління.

Україна активно проводить реформи в різних сферах, включно з політикою, і це вимагає дослідження таких тем, як роль представницької демократії в цих реформах.

Сьогодні наша держава стикається з низкою викликів, серед яких зовнішні загрози та внутрішні проблеми, які потребують активної ролі демократії та ефективного представництва. Це питання також потребує подальших досліджень та аналізу.

Розуміння того, як працює представницька демократія в Україні, може допомогти провести паралелі та зрозуміти, як Україна може наблизитися до стандартів ЄС.

Зважаючи на зазначене, дослідження представницької демократії як форми демократії в Україні може бути не лише актуальним, але й корисним для політології та соціально-економічного розвитку країни.

Мета і завдання дослідження. Основна мета роботи полягає у дослідженні теоретичних та практичних аспектів функціонування та розвитку представницької демократії в Україні.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі головні **завдання**:

- 1) розглянути історію становлення та еволюцію інституту представницької демократії;
- 2) дослідити поняття та ознаки представницької демократії;
- 3) виокремити інститути представницької демократії;
- 4) проаналізувати концепції представницької демократії;
- 5) розглянути функції органів представницької демократії;
- 6) визначити проблеми та перспективи розвитку інституту представницької демократії в Україні;
- 7) дослідити зарубіжний досвід функціонування представницької демократії та способи його імплементації в Україні.

Об'єктом дослідження є система представницької демократії в Україні.

Предметом дослідження є представницька демократія як форма народовладдя в Україні.

Методи дослідження. Історичний метод: Цей метод зосереджується на аналізі розвитку представницької демократії в Україні протягом часу. Історичний контекст допоможе зрозуміти, як виникла представницька демократія в Україні, які були її ключові етапи, як вона вплинула на суспільство, політику і законодавство.

Компаративний метод: Цей метод дослідження включає порівняння представницької демократії в Україні з іншими країнами. Можна оцінити, що працює добре, що ні, і чи можуть бути взяті на вивчення досвід інших країн.

Аналіз документів: Цей метод зосереджений на аналізі відповідного законодавства, політичних рішень, документів політичних партій та інших джерел, що містять інформацію про представницьку демократію в Україні.

Методи кількісного дослідження: Ці методи, які можуть включати статистичний аналіз, опитування та інші форми кількісного збору даних, можуть допомогти оцінити рівень участі в демократії, ефективність представницької демократії та її вплив на різні аспекти суспільства.

Також включено в роботу критичний огляд наукової літератури з цієї області.

Практичне значення одержаних результатів досить важливе, оскільки в роботі розглядається сутність та функціонування системи влади в контексті українського суспільства. Результати надають рекомендації для політичних реформ та вдосконалення механізмів представницької демократії в країні.

Робота висвітлює питання ефективності виборчих систем, роль політичних партій у представницькому процесі, прозорість та відповідальність владних структур. Рекомендації можуть вплинути на розвиток політичної культури та стабільність українського суспільства, сприяючи покращенню взаємодії між владою та громадянами.

Додатково, дослідження вказує на потребу вдосконалення законодавства та інституцій для забезпечення ефективності та легітимності представницької демократії в Україні, що має важливе значення для розвитку країни як сучасної, демократичної держави.

Структура і обсяг роботи. Робота викладена на 72 сторінках формату А4 і складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який включає 45 найменувань.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ

1.1. Історія становлення та еволюція інституту представницької демократії

Влітку 1986 року французький публіцист Жан-Франсуа Ревель опублікував останнє слово про загибель демократії, своєрідну панахиду за демократією. У своїй книзі *Let Democracies End* [1] він досить переконливо аргументує, «чому західні демократії знаходяться під загрозою знищення через їхню неспроможність протистояти агресивним зовнішньополітичним опонентам – тоді ще у формі комуністичних систем. Роком пізніше протилежну думку висловив німецький фахівець з державного права Мартін Кріле, для якого процес «світової демократичної революції» вже давно триває» [2].

У 1989 році здавалося, що Крил переміг у цій дискусії кінця 1980-х років: триумфальна хода демократії за останні два десятиліття 20-го століття була справді переконливою. «Світ стає все більш демократичним», — зазначалося у Звіті Програми розвитку ООН за 2002 рік «Розвиток людини 2002 — запровадження демократії в розколотий світ» [3], вказуючи, що з 1985 року кількість автократичних режимів зменшилася з 67 до 26, а кількість демократичних за цей же період зросла з 44 до 82, тобто майже вдвічі. У той же час ще 26 держав розвивалися в напрямку демократії.

Частка населення світу, що живе за демократичних систем, зросла з 38 до 57%, тоді як частка населення світу, яке живе за авторитарного правління, залишилася «лише» 30%. У кількісному відношенні це дуже вражаючий баланс, але це аж ніяк не привід для демократичного самовдоволення чи завершення дискусій про майбутнє демократії. Щодо варіантів пояснення світу, то після закінчення холодної війни тут не було потреби. Після фундаментальних змін, що відбулися у 1989 році, саме Френсіс Фукуяма першим викликав резонанс своєю тезою про «кінець історії» [4].

Професор Гарварду Семюель Хантінгтон визначив цей період як «третю хвилю демократизації» [5], забезпечивши собі таким чином місце на Олімпі авторів з рекордною кількістю цитувань. Але слід нагадати, що саме цей Хантінгтон ще у 1975 році брав участь у написанні книги «Криза демократії» та критично висвітлив проблеми внутрішньої ефективності демократії [6]. Тоді, як і сьогодні, ми говоримо про стагнацію економічного зростання, безробіття, небезпеку інфляції, коливання світової економіки та внутрішньополітичну дестабілізацію через тероризм і помилки в політичній поведінці окремих політиків.

Отже, де насправді приховані небезпеки для майбутнього демократії? Чи міжнародний тероризм перебрав у комуністичних держав роль головного ворога? Чи потрібні демократичним спільнотам такі образи ворога, щоб мати можливість легітимізувати свої рішення та виправдати свою неспроможність? Чи можуть антидемократи чинити такий тиск на демократичні системи, що вони загинуть через свою недосконалість? А після епохальних змін 1989 року бере гору песимізм. Якщо є однотайність у тому, що з кінцем комунізму значна зовнішня загроза зникла, занепокоєння щодо потенціалу внутрішнього розвитку демократій залишається. Лорд Дарендорф нещодавно поставив майже жахливе запитання: «Чи зможе європейська демократія пережити глобалізацію?» (Чи зможе європейська демократія пережити глобалізацію?) [7].

Роблячи це, він сформулював занепокоєння, яке для нього було в основному пов'язане з феноменом зростаючого авторитаризму. Навіть якщо хтось не поділяє занепокоєння Дарендорфа, з дискусій останніх років можна вивести дві центральні тези: демократії функціонують лише тоді, коли вони базуються на ринковій економіці, а демократичні системи стимулюють розвиток демократії. До середини 1980-х років серед західних соціологів точилася гаряча дискусія про передумови успішної демократизації та економічного процвітання.

Теоретики модернізації рекомендували країнам, що розвиваються, приєднатися до світової капіталістичної системи; Теоретики залежності рекомендували прямо протилежне. Бібліотеки були заповнені текстами, які намагалися відповісти на питання курки та яйця: чи потрібний спочатку економічний розвиток, щоб колись мати змогу вкоренитися в демократичних структурах? Чи мають відбуватися обидва ці процеси одночасно? Або демократизація є передумовою економічного відновлення? Відповіддю на ці питання став успішний шлях розвитку особливо східноазіатських систем: фундаментом стабільної успішної демократизації є економічний успіх, що виникає внаслідок формування середніх прошарків, які бажають брати участь у політичному процесі, і бажання авторитарних режимів мирно свою монополію на владу в структури демократичної конкуренції

Винахід «азіатських цінностей» надовго відвернув увагу від цих поглядів: новий шквал дискусій охопив цих теоретиків як автократів у вигнанні, в тому числі прем'єр-міністра Малайзії Мохаммеда Дато Сері Махатхіра та мера Токіо Шінтаро Ісіхара [8] — підтверджені демократії та Азіатські цінності несумісні. При цьому мова не йшла про реальність, оскільки розвиток ситуації на Тайвані та Південній Кореї вже давно дає практичні докази протилежного. Йшлося також не про міжкультурний діалог, а лише про відчайдушну спробу деяких азіатських політиків позбутися демократичних привидів, викликаних успіхом ринкової економіки. Дискусія одразу затихла з початком азіатської кризи. У різних регіонах світу для всіх випадків успішної трансформації до демократії справедливо: доступ до контролю над політичним домінуванням, способом визначення політичного порядку, розподілом влади, правами та волею громадян є основою представницької демократії, розробленої в євроатлантичному контексті, також можна успішно застосовувати в інших культурах. Справедливе і зворотне формулювання: шанси на стійке впровадження демократії тим гірші, чим сильніша фрагментація суспільства, нижчий його соціально-економічний рівень і чим

більша концентрація соціальних і владних ресурсів в руках обраних осіб, відповідальних за створення політичні рішення.

«Однак саме врахування досвіду держав Центральної та Східної Європи, які переживають процес трансформації, проклало шлях до усвідомлення відсутності історично необхідного детермінізму руху до демократії західного зразка. Якщо демократичні системи не в змозі мобілізувати внутрішні ресурси для вирішення проблем у довгостроковій перспективі, вони можуть зазнати краху. Хоча вони, якщо порівнювати з комуністичними системами, протистояли цьому виклику майже півстоліття. Однак демократичні держави повинні продовжувати це робити - як внутрішньо, так і зовнішньо - якщо вони хочуть залишатися стабільними. Передбачуваний кінець історії – це скоріше історія без кінця. І центральний результат говорить: демократизація є рефлексивним явищем» [9].

Усі форми зовнішньої допомоги демократії, які зараз практикуються, частково з великими матеріальними витратами, не будуть успішними в довгостроковій перспективі, якщо вони не ігноруватимуть той факт, що успішне поширення та консолідація демократії має не стільки спільного з прямим і непрямим впливом, скільки з розповсюдженням. переконливі демократичні ідеї. Іншими словами: ідеї політичного порядку можуть поширюватися за межі часового, культурного та географічного простору свого походження лише тоді, коли вони виявляються привабливими як такі. «Трансплантувати» такі ідеї лише імперським шляхом важко, оскільки спроба створити політичну систему ззовні неминує викликає спротив. Тільки якщо вдасться підвищити привабливість демократичних структур в очах населення таких держав, зовнішня допомога може зробити корисний внесок у розбудову демократії. «Битва за розуми» – це важлива матеріальна допомога. Вирішальне значення цієї форми віри в легітимацію продемонстрував розпад радянської імперії, який почався в свідомості людей задовго до практичної ерозії політики та економіки.

Таким чином, просування зовнішньої демократії може слугувати лише підтримкою. Стабільна, сильна демократизація має відбуватися зсередини. Допомога важлива, але вона не критична для довгострокового успіху демократичного переходу. Якщо цих передумов немає, відмова відбувається дуже швидко. Ми давно почали називати розвиток у неправильному напрямку, який відбувається в цілому ряді процесів демократизації, такими поняттями, як «дефектна» або «неліберальна» демократія. Проте більшість дискусій залишаються поверхневими, коли йдеться про демократичні виклики початку XXI століття.

«Легітимність і ефективність утворюють «полюси напруги» будь-якої функціонуючої демократичної системи. Полюс легітимації спрямований в очах громадськості на відповідність прийнятих рішень закону: приймаються і непопулярні рішення, якщо пояснюється їх необхідність. Легітимність – це ступінь сприйняття демократичної політики населенням країни. Полюс ефективності спрямований на досягнення демократичної політики з точки зору її здатності представляти адекватні рішення проблем[10]. У просторі цих двох полюсів напруги демократичний розвиток з 1789 року був орієнтований на стабілізацію демократії шляхом збільшення частки участі народу в політичних процесах, таким чином посилюючи полюс легітимації. Чи перед нами новий поворотний момент у теорії демократії? За останні два тисячоліття всі значні внески в подальший розвиток концепції демократичної теорії були зроблені не в звичайні часи, а майже виключно в періоди кризи» [9].

Отже, чи слід після розвитку двохсот років стабілізації демократії через посилення легітимності послідувати цілком нова фаза стабілізації демократії через підвищення ефективності? Історія неодноразово доводила, що демократії не в змозі вирішити важливі з соціально-політичної точки зору проблеми, і внаслідок цього можуть навіть загинути. Військовий переворот генерала Первеза Мушаррафа в Пакистані, який замінив непрацездатний, корумпований, але демократично обраний уряд, є лише одним із останніх прикладів цього. Зрештою, це підтверджує думку про те, що в довгостроковій

перспективі жоден тип політичної системи не є стабільним сам по собі. Отже, чи існує загроза того, що однаково сформовані демократії можуть зазнати краху, якщо вони не зможуть гнучко реагувати на нові виклики? І що тоді конкретно характеризує такі резерви для вирішення проблем демократичною системою, яка тепер орієнтована не лише на її прийняття громадянами, але все більше на ефективність? Проблеми демократичної легітимності постають, як правило, другорядними і тому порівняно легко подоланими. Знову і знову розгорається дискусія про «не прийти на вибори» свідчить про те, що представники електорату в певних ситуаціях іноді вирішують не брати активної участі у виборах, які є важливим інструментом легітимації. Однак пасивний електорат можна легко знову залучити до участі у виборах, якщо його належним чином мотивують ситуації, теми чи особи. Зовсім по-іншому вирішується проблема ефективності.

Незалежно від повсякденних проблем прийняття рішень, з якими мусить справлятися кожна демократична система, є, по суті, чотири сфери, що викликають занепокоєння щодо майбутнього розвитку демократій, які потребують особливої уваги. Один із найбільших викликів представницькій демократії може виникнути через поточну тенденцію, коли демократична система висуває до себе надмірно високі вимоги. Тим не менш, основні варіанти розвитку демократичних систем включають тенденцію постійного зростання очікувань щодо регуляторних можливостей. політики.

«Завдання держави та очікування громадян постійно зростають, але здатність демократичної держави вирішувати проблеми суттєво не змінилася. Отже, кого можна здивувати, що ножиці між вимогами демократичної політики та її ефективністю постійно розширюються, а невдоволення розчарованих громадян зростає? Таке «перевантаження» демократичних систем якраз і створює сприятливі умови для політиків-популістів, які використовують ситуацію у власних корисливих цілях» [11].

Шляхом звинувачень, які можуть отримати популярність у ЗМІ, невиконання обіцянок і фальшивих запевнень у легких рішеннях, вони

прагнуть взяти участь у владі, не докладаючи реальних зусиль для розробки підходів до вирішення проблем сучасного суспільства, які стають дедалі складнішими. Фундаментальні питання, пов'язані з суперечністю між легітимністю та ефективністю, очевидні. Чим більше проблем із забезпеченням існування особистості лягає на державу, тим більше політиків стають адресатами зростаючих очікувань свого електорату. «Першим кроком тут є переосмислення ситуації: громадяни мають стати більш ніж будь-коли правдивими одержувачами політиків (та експертів), які пропонують незручні вирішення проблем і виступають за непопулярні рішення, а не продовжувати висувати такі питання перед політиками. вимоги, які вона не може подолати, навіть аж до загрози дестабілізації демократичної системи. Крім того, демократичні системи все частіше стикаються з проблемою того, що парламентські рішення не можуть прийматися досить швидко, щоб встигати за швидкими темпами розвитку нових технологій. Цей дефіцит у прийнятті рішень робить процес прийняття рішень у демократичних країнах дедалі більш неадекватним» [11].

Додаткову небезпеку для життєздатності демократичних систем становлять структурно-консервативні блокади у прийнятті рішень. Коли необхідні реформи застрягають на рівні лобістських груп, стурбованих збереженням своїх активів. Значним викликом для майбутньої політики демократичних систем стане напруга між самовідповідальністю та державою, іншими словами, між індивідуальною волею, мисленням та розчаруванням у політиці. Індивідуальна воля давно нам на користь. Ми також пам'ятаємо, що минуло близько 200 років після Французької революції, перш ніж демократія була політично встановлена та закріплена в конституційному праві, принаймні в тих країнах, які ми називаємо західними індустріальними суспільствами. Ми це знаємо, але «свобода» давно стала для нас умовою існування. У той же час ми, здається, забуваємо одну річ: виявлення індивідуальної волі є таким же важливим, як і важко здобути позбавлення від нормативних кайданів, яке, знову ж таки, досягається лише ціною втрати безпеки та відповідальності за

власні дії. Все так просто: той, хто вільний або хоче бути вільним, відповідає за те, що він робить. Але тут спрацьовує репресивний механізм: замість того, щоб брати свої дії під власну відповідальність, сучасна особистість схильна повною мірою користуватися благами волі, але інша сторона – відповідальність – перекладається на колектив (те, що ми традиційно дзвонить державі).

Представники держави десятиліттями навіть вважали своїм привілеєм зміцнювати індивідів саме в такому ставленні. Це одна з головних пасток для демократичних систем. Тут ми знову бачимо дві сторони однієї медалі: вбудована в демократичну систему природно бажана рівність занадто швидко перетворюється на конформізм чи заздрість. Звільнена від кайданів особистість шукає точку опори і знаходить її насамперед у постійно зростаючих очікуваннях на ефективність держави. Теоретичні цінності демократії, такі як забезпечення свободи та рівності, сприймаються як належне, доки демократія може просто підтримувати свою матеріальну ефективність, що пояснює її тріумфальну ходу в Європі та її привабливість для народів, які ще не мають демократичного правління. І якщо демократичні системи зазнають труднощів у цьому відношенні, якщо «базари» економічного багатства більше не будуть переповнені їжею, як ми звикли, тоді ця «найменш погана з усіх поганих форм правління» [Вінстон Черчилль] опиниться в небезпеці. «Якщо демократичні системи більше не задовольнятимуть вимоги своїх громадян, існує небезпека, що вони стануть одним із багатьох «викидних продуктів», настільки знайомих нам у повсякденному житті. Ми бачимо лише те, що хочемо бачити: і це якраз не досягнення демократичної системи, а головним чином її слабкості. Третя точка зору наголошує на ефекті сприйняття через ЗМІ та нові неконтрольовані центри прийняття рішень, які конкурують з демократично легітимованими інституціями» [11].

Демократії, оскільки вони виникли переважно в європейському контексті, тісно пов'язані із середнім класом. Мислення в категоріях безпеки,

тобто бажання застрахуватися від особистих ризиків через опіку держави, було однією з центральних парадигм мислення, яке супроводжувало демократичну політику в останні десятиліття. Стефан Цвейг писав у своїх мемуарах: «Це відчуття безпеки було надбанням, до якого прагнули мільйони, воно було універсальним ідеалом життя. Лише з такою безпекою життя вважалося вартим життя, і дедалі ширші кола прагнули отримати свою частку цього дорогоцінного добра» [12].

Сьогодні в усіх давно глобалізованих центрах загроз можна спостерігати порочне коло, яке Ульріх Бек зображує так: «Загрози виробляються індустріально, екстернілізуються економічно, індивідуалізуються юридично, легітимізуються та недооцінюються політично. Те, що в цьому випадку відбувається розпад влади та довіри до інституцій, стає очевидним лише тоді, коли система піддається перевірці...» [13]. Отже, майбутнє демократії не виглядає ані рожевим, як його уявляли теоретики, ані таким похмурим, як його малюють скептики. Щоб вижити, представницька демократія потребує, як довгострокового проекту, постійної гнучкої адаптації до зовнішніх і, перш за все, внутрішніх викликів. Насправді шанси на майбутнє полягають у змінах, а не в стабільності.

1.2. Поняття та ознаки представницької демократії

Зміст поняття «демократія» в політичній історії змінювався залежно від реалізації демократичних принципів у конкретних державах. У політології існує багато змістовних визначень демократії. Цей термін визначає: «форму правління, політичний режим, світогляд, спосіб функціонування політичної системи, порядок, спосіб досягнення компромісу, форму волевиявлення народу, гарантування інтересів громадян. Меншість» [13, с. 106].

«Дискусії про те, який політичний режим найкраще підходить для розвитку тієї чи іншої держави, невичерпні, їхня актуальність зростає перед виборами, системними кризами, владними протиріччями та політичними крахами. Найбільш обговорюваним у всіх його проявах і спробах власного втілення, а також найменш прогнозованим є демократичний режим, а

відповідно і діючі при ньому форми правління. Нині питання визначення ефективності того чи іншого політичного режиму є предметом дискусії в ЗМІ» [14, с. 64].

Відомо, що становлення демократичного ладу в Україні розпочалося у 1991 р. з урахуванням історичного досвіду української держави. Парламент України почав діяти на професійній основі як єдиний законодавчий і вищий представницький орган. В Україні та модель демократії, яка сьогодні діє, поєднує пряму та представницьку форми і має для цього необхідне правове підґрунтя. Подібні положення щодо проведення референдумів і виборів визначаються чинною Конституцією України (статті 69-74) та регулюються додатковими законодавчими актами та нормативно-правовими актами. Залежно від того, хто – безпосередньо народ чи його представники – здійснюють власні функції, розрізняють дві основні форми демократії: пряму (безпосередню) і представницьку (представницьку).

«До прямої форми демократії ми відносимо всі види самостійної конвенційної (законної) участі особи в політиці, а саме: вибори, референдуми, ініціативи, огляди, мітинги тощо. Представницька демократія – це здійснення влади повноважними представниками народу приймати державні рішення» [15, с. 28]. Ці представники можуть функціонувати спільно або як відповідні органи, або як посадові особи. Вони мають представницькі мандати, які отримали на виборах.

«Таким чином, прямі вибори, одна з форм прямої демократії, поєднуються з представницькою демократією. Пряма демократія – це здійснення влади народом шляхом голосування або підтримки пропозицій (ініціатив), які можуть призвести до прийняття владою рішень» [15, с. 28]. У науці конституційного права безпосередня демократія розглядається як безпосередня участь мас у вирішенні питань держави і суспільства. Пряма демократія визначається як суспільні відносини, в рамках яких існує широкий спектр способів участі громадян в управлінні справами держави і суспільства, в результаті чого воля народу безпосередньо впливає на формування і

реалізації державної політики, а також створює представницьку систему та вирішальним чином впливає на її функціонування.

«Тому, по суті, пряма демократія є прямим волевиявленням народу. Пряма демократія також розуміється як самореалізація людьми власної волі, власних інтересів, власної долі або по відношенню до інших народів і держав за їх згодою через політичні партії, їх коаліції або інші складові механізми прямого демократія чи без неї. Важливою умовою розуміння сутності безпосередньої демократії є те, що вона може здійснюватися людьми в цілому (у разі парламентських і президентських виборів, всеукраїнських референдумів), так і окремими частинами чи громадами» [15, с. 41].

Таким чином, стисло висвітлюючи окремі сфери застосування прямої та представницької демократії в українській політиці, можна побачити межі їх ефективності. Хоча правила їх використання прописані та визначені відповідними законодавчими актами, вони не завжди вказують на механізми реалізації проголошених принципів і не передбачають способів відповідальності за наслідки, до яких вони призводять. У цьому ми бачимо обмеження демократії. Питання обмежень прямої та представницької демократії визначається співвідношенням цих форм із усталеними теоретичними нормами політології та проголошеними принципами в законодавстві України та порівнюється з реаліями суспільно-політичного життя. Можна говорити про переваги та недоліки цих обмежень, але ми констатуємо факт їх наявності в рамках української політики та законодавства. Зростання складності суспільних відносин і політичних процесів призвело до переваги представницької демократії над прямою демократією.

Нормативне закріплення принципу народного суверенітету ґрунтується на ст. 3 Декларації прав людини і громадянина 1789 р., де зазначено, що «Джерелом суверенної влади є нація. Жодна інституція, жодна особа не може мати владу, яка б чітко не походила від нації» [16]. Як бачимо, мова йде про національний суверенітет. Завдяки тому, що цей документ став знаковою

віхою Французької революції, на той час не було доктринальних розбіжностей між поняттями національного суверенітету та народного суверенітету.

Сьогодні ми вважаємо актуальним говорити про суверенітет нації на міжнародно-правовому рівні саме тому, що йдеться про право нації на самовизначення. Ми, досліджуючи державну владу в Україні як конституційно-правову категорію, як комплексне явище, говоримо про народний суверенітет як принцип, що лежить в основі української демократії. В. Погорелко визначав демократію як «належність усієї публічної влади, в тому числі й державної, народу, вільне здійснення народом цієї влади згідно з його суверенною волею в інтересах як усього суспільства, так і кожної людини» [17, с. 142].

Ми погоджуємося з В.Скрипнюком, що «визнання влади українського народу як первинної, єдиної та невідчужуваної є основоположним принципом і водночас орієнтиром усіх процесів, які відбуваються в сучасній Україні. Більш того, якщо підходити до визначення ціннісного змісту поняття демократії, то слід погодитися, що значну його частину становить саме ідея народного суверенітету» [18, с. 9].

А. Скрипнюк у висновках свого наукового дослідження, присвяченого теоретико-правовому аспекту реалізації принципу народного суверенітету в Україні, зазначає, що «демократія – це загальна форма організації суспільних відносин, в основі якої лежить принцип народний суверенітет, підтверджений конституційним визнанням народу як єдиного джерела влади. права і свободи людини і громадянина, забезпечення рівноправної та ефективної участі громадян у процесі державного управління.

Отже, порівнюючи науково-теоретичний зміст зазначених вище термінів, можна стверджувати, що народний суверенітет є центральним елементом системи основних принципів, що лежать в основі такого специфічного способу організації суспільних відносин, як демократія» [17, с. 10].

У науці конституційного права сформувався підхід, згідно з яким народний суверенітет і демократія розглядаються як конституційні цінності та правові пріоритети сучасної України. Автори національної доповіді Національної академії наук України на тему «Національний суверенітет України в умовах глобалізації» констатують, що «вирішення Україною проблеми нормативно-правового оформлення національного суверенітету відбувалося на трьох якісно пов'язаних рівнях: про внесення змін і доповнень до Конституції УРСР 1978 р.; паралельне прийняття окремих законів у сфері конституційного законодавства; створення нової Конституції України. Водночас прийнята 1996 р. Конституція України проголошувала Україну суверенною і незалежною державою (ст. 1), а народ України – носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні (ст. 5)» [19, с. 3].

Існує думка, що суверенітет держави у його внутрішніх проявах розуміється як право примусу підвладних. Хоча загальна концепція національного суверенітету базується на принципі обмеження суверенітету держави по відношенню до її громадян, що є результатом утвердження ідеалів свободи та рівності, втілених у громадянському суспільстві, зміцнення особистої економічної незалежності «середнього» класу, який становить більшість населення розвинених країн.

Ключовою для нас при розгляді змісту народного суверенітету та представницької демократії в Україні є ст. 5 Конституції України, яка проголошує, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Тут також визначено, що народ здійснює владу безпосередньо через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Отже, український народ є єдиним джерелом влади, але не єдиним носієм суверенітету. Поряд з народом державі і нації притаманний також суверенітет. Однак народний суверенітет є первинним по відношенню до державного суверенітету; вона є джерелом державного суверенітету України. Конституція України пов'язує суверенітет держави з волею українського народу, який утворив суверенну державність України. Суверенні права народу

не обмежуються правом голосу, правом призначати певних осіб для виконання певних функцій і правами законотворчості. ч. 3 ст. 5 Конституції України розширив перелік суверенних прав народу України, зокрема: «право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народу і не може бути узурповане державою, її органами чи посадовими особами». Це конституційне положення висвітлює ще одне дуже важливе виключне (суверенне) право народу - право визначати і змінювати конституційний лад. Це підтверджується п. 1 ст. 85 Конституції України, яка «не передбачає права Верховної Ради України приймати Конституцію України, а також ст. 156 Конституції України, згідно з якою законопроект про внесення змін до розділів, що встановлюють основи конституційного ладу в Україні, після його прийняття Верховною Радою України має бути схвалений всеукраїнським референдумом» [20, с. 32].

А. Щербанюк, характеризуючи принцип народовладдя, пише, що «цей принцип можна звести до таких положень: народ є єдиним джерелом вищої влади в державі; публічна влада існує виключно в його інтересах; Народ має верховне право вирішувати найважливіші питання державного і суспільного життя, формування органів державної влади, що здійснюють функцію політичного управління, а також право контролю за їх діяльністю. Закріплення в Конституції суверенітету народу свідчить про побудову в нашій державі державного і правового ладу на основі доктрини природних і невідчужуваних прав людини. Саме Український народ передав державній владі частину своєї свободи і надав державі повноваження вимагати від кожної особи виконання дій і рішень органів державної влади в межах, визначених Українським народом Конституцією України. Це визначає визначальну роль народного суверенітету для конституційного принципу демократії» [21].

Переходячи до характеристики прямої демократії, знову повернемося до ст. 5 Конституції України. Це положення було уточнено у 2005 році Конституційним Судом України. Отже, цю норму слід розуміти так: «вся влада належить народу. Влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною

і здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення шляхом виборів, референдумів, інших форм безпосередньої демократії в порядку, визначеному Конституцією і законами України, через органи державної влади та місцеві органи влади. уряди, сформовані відповідно до Конституції та законів України» [22].

В. Ковальчук та І. Забокрицький з цих питань приходять до висновку, що, «по-перше, існує надзвичайно тісний зв'язок між виборами як формою реалізації прямої демократії та представницькою ефективністю. Будь-які зловживання під час виборчого процесу призведуть до обрання уряду, який не буде здійснювати належне управління в інтересах виборців, і тому цілі представницької демократії не будуть досягнуті. По-друге, необхідна наявність громадянського суспільства та вільних ЗМІ, які допомагають правильно формувати об'єктивну громадську думку щодо виборчого процесу. По-третє, представницька демократія може бути ефективною лише за умови досягнення в суспільстві належного рівня політичної культури. Для цього необхідно, щоб існували розвинені політичні партії, які у взаємовідносинах зі своїми членами та електоратом, зі своєю ідеологією спрямовані на реалізацію політичних цілей відповідно до своїх партійних програм» [23].

Підсумовуючи питання представницької демократії, автори зазначають, що це складна категорія. Воно набуває свого значення через ряд заходів і процедур, від формування представницького органу до здійснення контролю за його діяльністю. Тому представницька демократія є однією з форм вираження свободи народу (народного суверенітету), що передбачає оптимально ефективний порядок прийняття політичних рішень демократично обраними представницькими органами (що діють на основі свободи народу).

Основними ознаками представницької демократії є те, що вона є однією з форм (видів) народного суверенітету; забезпечує оптимально ефективну процедуру прийняття важливих державно-політичних рішень; здійснюється органами, обраними народом, у справедливий і прозорий спосіб. Критерії функціонування представницької демократії:

«– критеріями формування представницьких органів є вимоги до чесних, прозорих виборів із рівними можливостями участі в них, періодичність виборів, наявність вільних ЗМІ, розвиненої партійної системи, що сприяє політичному плюралізму;

– критерії функціонування представницького органу: професійні та моральні якості депутата (представника), демократичність законодавчого процесу, наявність депутатських привілеїв (депутатська недоторканність та індемнітет), повноваження органу, чітко визначені Конституцією та закони (реалізація конституційної законності), наявність парламентської опозиції та звітність;

– критерії контролю: наявність зрілого громадянського суспільства, яке через свої інститути здійснює ефективний контроль за діяльністю представницьких органів, можливість дострокового припинення повноважень, конституційний контроль у рамках діяльності органів конституційної юстиції» [23].

Ми згодні з авторами, що «представницька демократія є формою вираження народного суверенітету. Але ми вважаємо, що роль громадянського суспільства перебільшена, оскільки представницька демократія та її механізм мають бути побудовані так, щоб не було потреби у зовнішньому контролі. Ефективна представницька демократія більше залежить від якості політичної еліти, нормативно збалансованої виборчої процедури та збалансованої системи стримувань і противаг, що лежить в основі форми правління. Треба чітко розрізняти форми прямої та представницької демократії. Розділ III Конституції України містить 6 статей. Стаття перша цієї глави визначає, що волевиявлення народу здійснюється шляхом виборів, референдумів та інших форм безпосередньої демократії (ст. 69).

У 2008 році постало питання про тлумачення аспектів прийняття Конституції та законів України на референдумі. Конституційний Суд визначив, що положення ч. 2 ст. 72 у системному зв'язку зі ст. 5 Конституції

України слід розуміти так, що народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні може реалізувати на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою своє виключне право визначати і змінювати конституційний лад в Україні шляхом прийняття Конституції України в порядку, визначеному Конституцією та законами України; Народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні, реалізуючи своє волевиявлення шляхом всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, може в порядку, визначеному Конституцією та законами України, приймати закони України (вносити до них зміни), крім законів, прийняття яких очікує референдуму, відповідно до Конституції України не допускається.

Положення частини другої ст. 94 Конституції України слід розуміти так, що встановлений нею порядок підписання та оприлюднення законів не поширюється на закони, прийняті референдумом» [24]. Крім того, єдиний орган конституційної юрисдикції визначив, що рішення всеукраїнського референдуму про прийняття законів є остаточним і не потребує погодження, у тому числі Верховною Радою України, та рекомендував парламенту, народним депутатам та глави держави ініціювати та здійснювати приведення чинного законодавства України з питань референдумів у відповідність до норм чинної Конституції України.

Як бачимо, новітній конституційний процес в Україні взагалі залишає поза увагою питання процесу референдуму. Водночас важливим є вдосконалення інституту представницької демократії, яка пов'язана з формами безпосередньої демократії, того, що починається з виборів, але її сутністю є саме організація роботи та функціонування органів державної влади в Україні.

Отже, змістом представницької демократії в Україні є організація роботи та функціонування представницьких органів державної влади та представницьких органів місцевого самоврядування. До них ми відносимо Верховну Раду України, Главу держави, сільські, селищні, міські, районні, обласні, районні у містах ради, сільських, селищних, міських голів, старост.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ ЯК ФОРМИ НАРОДОВЛЕДДЯ

2.1. Інститути представницької демократії

Відповідно до чинного законодавства органи самоорганізації населення належать до системи місцевого самоврядування. На сучасному етапі в Україні існує два визначення поняття «органи самоорганізації населення». Історично першим з'явилося визначення, яке міститься в Законі «Про місцеве самоврядування в Україні». Відповідно до його положень, «органи самоорганізації населення — це представницькі органи, створені частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села, селища, міста» [25]. Це визначення датується 1997 р. Через кілька років у законодавстві України з'явилося ще одне визначення поняття органів самоорганізації населення – в однойменному Законі. Відповідно до Закону «Про органи самоорганізації населення» (ст. 2), це «представницькі органи, які створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частини, для вирішення питань, передбачених цим Законом» [26].

Здавалося б, текстологічний аналіз цих двох визначень дає підстави стверджувати: при подальшому вдосконаленні положень інституту представницької демократії необхідно враховувати органи самоорганізації населення. Адже вони визнаються «представницькими органами»; прикметники в назві аналізованого інституту конституційного права та аналізованої групи органів збігаються. Але ймовірно, що вони мають громадський характер – адже вони є елементом системи місцевого самоврядування в Україні. Однак таке твердження було б передчасним і досить поверховим. Не всі нормативні визначення є чіткими, лаконічними та повною мірою характеризують явища тощо, які вони визначають.

Нормативні визначення можуть застаріти. Нормативні визначення не позбавлені недоліків, і досить часто ці недоліки суттєві - іноді ці недоліки

істотні, іноді формальні. Досить звернутися до будь-якої фундаментальної праці фахівця в тій чи іншій галузі права, і навряд чи тут не буде критики одного чи кількох нормативних визначень. Слід також зазначити, що досить часто фахівці оперують нормативними визначеннями як універсальними. Однак навряд чи якесь нормативне визначення може претендувати на універсальність. Так, у Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» на початку статті, що містить визначення поняття «органи самоорганізації населення», зазначається: «Основні терміни, що використовуються в цьому Законі, мають: це значення» [25] (ст. 1).

Абсолютно така ж фраза міститься на початку вищевказаної статті Закону «Про органи самоорганізації населення». Цілком логічно, враховуючи різницю між двома визначеннями поняття «органи самоорганізації населення» у двох законах, дійти висновку, що в кожному із Законів автори проекту дали визначення поняття «органи самоорганізації населення». поняття, виходячи з потреб правового регулювання в конкретній справі. Тому ці визначення не збігаються. Слід зазначити, що більш плідним був би підхід, якби автори проектів законів (та інших нормативно-правових актів) більше прагнули до єдності тезауруса та використовували б посилання на визначення, які вже сформульовані в законодавстві. Це особливо бажано, враховуючи, що за наявності потужних засобів електронної інкорпорації законодавства немає проблеми перегляду згаданого визначення. Він знаходиться «в одному кліку» на персональному комп'ютері завдяки гіперпосиланню, вбудованому в текст закону. Чи доцільно у законах, що розглядаються, уніфікувати визначення поняття «органи самоорганізації населення»? Відповідь на це можна дати, проаналізувавши інформативність цих визначень.

Чи можна уніфікувати ці визначення? Безсумнівно. Для цього необхідно вирішити низку питань, які не мають концептуального характеру. Перший – чітко окреслити коло суб'єктів, які мають право утворювати органи самоорганізації населення (тут достатньо звернутися до практики). Друге – вирішити, чи має визначення нести функціональне навантаження (чи повинно

бути у визначенні положення про те, для чого створюються органи самоорганізації населення). Така спроба була зроблена в Законі «Про органи самоорганізації населення», однак її «зробили». Як випливає з тексту нормативного визначення, що міститься в цьому Законі, його функціональна складова не є конкретизованою. Він містить посилання на інші норми цього Закону. А отже, за такою формальною ознакою, як їх нормативне визначення, органи самоорганізації населення слід враховувати при подальшому вдосконаленні положень інституту представницької демократії. Крім того, ще одним аргументом на користь цього має бути наявність згадки про них у тексті Конституції України 1995 року. У першій статті розділу XI «Місцеве самоврядування» (стаття 140) у частині шостій містяться положення, згідно з якими «Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення та наділяють їх частиною власної компетенції, фінанси, власність» [27].

Знову ж таки, здавалося б, якби частину власної компетенції представницьких органів місцевого самоврядування – сільських, селищних, міських рад – можна було передати органам самоорганізації населення, останні, ймовірно, мали б представницький характер. Проте ознайомлення з положеннями законодавства про органи самоорганізації населення дає підстави зробити протилежний висновок. Звертаючись до Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», слід зазначити низку положень. По-перше, це частина перша статті 5, яка передбачає систему місцевого самоврядування, зокрема:

- «-територіальне товариство;
- сільська, селищна, міська рада;
- сільський, селищний, міський голова;
- виконавчі органи сільських, селищних, міських рад;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;

– органи самоорганізації населення» [25].

По-друге, звертається увага на одне з питань, яке відповідно до цього Закону вирішується виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради (пункт 47 частини першої статті 26 «Виключна компетенція сільської, селищної, міської ради, міських рад»), а саме “прийняття рішення про дострокове припинення повноважень органів територіальної самоорганізації населення у випадках, передбачених цим Законом” [25]. Навряд чи повноваження органу представницького характеру доцільно було б припинити в такий спосіб. І якщо таке положення міститься в кодифікованому законі про місцеве самоврядування, то, очевидно, автори тексту проекту Закону не врахували органи самоорганізації населення (будинкові, вуличні тощо) до бути органами представницького характеру. По-третє, це положення про підстави дострокового припинення повноважень органів самоорганізації населення (ст. 80 Закону). Відповідно до Закону «Повноваження органу самоорганізації населення припиняються достроково у разі: 1) невиконання рішень сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі створення) ради) ради, її виконавчого комітету, загальних зборів громадян або невиконання ними своїх повноважень; 2) його саморозпуск» [25].

Обидва пункти вищезазначеної статті також не «виглядають» як підстави для припинення повноважень органу представницького характеру. Переходячи до Закону «Про органи самоорганізації населення» з точки зору аналізу його положень для аргументації висунутої вище тези, слід зупинитися лише на тих, які ілюструють його на основі найнижчих органів. Його слід розглядати в системі з іншими положеннями Закону «Про органи самоорганізації населення». По-друге, це стаття 9 «Порядок надання дозволу на створення органу самоорганізації населення» - відповідно до частини першої цієї статті «Дозвіл на створення органу самоорганізації населення надається сільська, селищна, міська, районна у місті (у разі її створення) рада» [26].

Навряд чи орган державної влади (незалежно від того, чи є він представницьким) може бути сформований таким чином. Чи є обґрунтованим з точки зору напрацювань вітчизняних фахівців з конституційного та муніципального права висновок про те, що органи самоорганізації населення не є органами державної влади з представницьким характером (органами громадського представництва)? Якщо є обмеження щодо обсягу статті, звернемося лише до найбільш ґрунтовного монографічного дослідження з даної проблеми авторства професора Н.В.Мішиної. Вона припустила, що «з моменту включення органів СОНІ до системи місцевого самоврядування в Україні не вироблено єдиного послідовного підходу до правового регулювання створення та діяльності органів СОНІ. Це призвело до того, що наразі в країні існують органи СОН як громадського, так і громадського характеру. На це впливає насамперед те, хто ініціював їх створення, ким і на яких умовах вони фінансуються, наскільки їх члени незалежні від органів державної влади та їх посадових осіб» [28, с. 450–451]. Це відповідає нашій тезі – в тій частині, де йдеться про соціальну природу органів самоорганізації населення. Слід зазначити, що свій висновок професор Н.В.Мішина сформулювала ще у 2009 році – і з того часу відбулися значні зрушення у розвитку України як демократичної держави.

У статті з посиланням на чинне конституційне та муніципальне законодавство, а також на праці науковців обґрунтовується теза про те, що з подальшим удосконаленням правового регулювання інституту представницької демократії в Україні органи самоорганізації громадян населення не слід брати до уваги. Такий висновок зроблено на підставі того, що на сучасному етапі вони мають соціальний, а не публічний характер, а тому не є органами державної влади з представницьким характером (органами громадського представництва). У процесі дослідження сформульовано рекомендацію щодо недоцільності використання поняття орган у назві органу самоорганізації населення. Яскравий. По-перше, це стаття 8 «Порядок ініціювання створення органу самоорганізації населення». Сама назва цієї

статті звертає увагу на те, що створення органів самоорганізації населення не є обов'язковим (а отже, необов'язковим). Сам по собі цей аргумент не є важливим – адже, наприклад, створення районних рад у містах теж необов'язкове, і ці ради є представницькими.

2.2. Концепції представницької демократії

Класична теорія демократії формувалася в умовах руйнування класового поділу суспільства та пошуку форм демократії. Представники класичної школи зводили цю проблему до обґрунтування співвідношення громадян і держави при визначенні народом завдань держави. Класична теорія демократії наповнена системою консульства народу. Прийняття ідеології представницької демократії сприяло розвитку критеріїв вільних виборів. Загальне виборче право і рівність виборців, вільні вибори, парламентаризм і розвиток партійних систем стали організаційною основою сучасних західних демократій.

Сучасна демократія рішуче відрізняється від класичної демократії, хоча пов'язана з нею, а також з класичною монархією та аристократією, з тимократією та теократією та з іншими приватними формами правління. Що відрізняє сучасну демократію від багатьох ранніх змішаних систем, так це послідовність і раціональність поєднання перевірених часом політичних структур і пов'язаних з ними функцій. Концепція плюралістичної демократії, заснована на врахуванні інтересів усіх соціальних верств.

Основні ознаки: конкуренція та взаємодія різних політичних сил та відкритість прийняття рішень через представницькі органи влади. До недоліків цієї концепції можна віднести те, що для задоволення інтересів і потреб певних соціальних груп необхідно надавати певні пільги та привілеї, що суперечить принципу рівності всіх перед законом. Нереально, щоб все населення було представлене в політичних партіях, щоб ці об'єднання були рівноправними за своїм політичним впливом. Концепція корпоративної демократії близька до концепції плюралістичної демократії, але вона обмежує

представництво лише найвпливовішими об'єднаннями, які не конкурують між собою, а співпрацюють під контролем держави.

Концепція партиципаторної демократії спрямована на забезпечення реальної участі якомога ширших верств населення у здійсненні влади, громадянського контролю за прийняттям рішень, що сприятиме досягненню справжньої свободи та рівності. Оскільки перехід до прямої демократії неможливий, пропонується змішана форма політичної організації з елементами прямої та представницької демократії.

У сучасних умовах тотальної глобалізації суспільства сформувалася концепція космополітичної демократії, спрямована на розуміння місця демократії в космополітичному суспільстві, її розвитку всередині країн, між державами та на глобальному рівні. Існує низка концепцій елітної демократії, які намагаються поєднати теорію демократії та теорію еліт. Елітарна теорія демократії виходить з того, що в умовах досягнення домінування демократичної більшості політичні рішення приймає меншість – демократична еліта, і це є недоліком демократичного режиму.

Концепція елітарної демократії, по суті, стверджує, що насправді ідеал демократії в сучасну епоху не реалізований. Соціалістична концепція заснована на визнанні соціально і політично єдиного народу основою своєї влади. Досліджує природу та зміст демократії відповідно до класових позицій. Розуміє демократію як державу, де керує сам народ; самоврядування народу є демократія. Соціалістична концепція, виходячи з класового характеру демократії, поєднує політичну демократію з соціал-демократією, причому остання розглядається як умова і гарант політичної демократії.

Представницька демократія – це тип демократії, коли громадяни обирають представників для формування уряду та прийняття рішень від їхнього імені. Вона відрізняється від прямої демократії, коли громадяни голосують безпосередньо з усіх важливих питань.

Основні поняття представницької демократії включають:

«– вибори як ключовий аспект представницької демократії. Через вибори громадяни мають можливість обирати своїх представників. Вибори мають бути вільними та чесними.

Ідея демократії є однією із загальнолюдських цінностей. Це відправна точка для розуміння того, що таке демократія. Відповідно до неї в суспільстві і державі, у свідомості людей існує межа між демократією і реакцією. Ідеологічною основою демократії є концепція суверенітету, тобто верховенства влади народу, яка здійснюється в його інтересах. Отже, демократія в Україні реалізується на основі Конституції через інститути безпосередньої або представницької демократії. До інститутів безпосередньої демократії, що забезпечують прийняття державних рішень шляхом прямого волевиявлення народу, належать: референдум; Участь у виборах; звіти депутатів та органів виконавчої влади перед населенням.

Представницька демократія (представницька демократія) — форма демократії, за якої громада реалізує право приймати рішення через своїх обраних представників, які мають захищати інтереси тих, хто їх обрав. Безпосередню демократію можна визначити як безпосереднє волевиявлення всього народу або його частини з метою здійснення суспільних функцій шляхом виборів, референдуму чи інших форм, не заборонених Конституцією України та законами.

Відповідно до ст. 1 Виборчого кодексу України вибори в Україні є основною формою народного волевиявлення, способом безпосереднього здійснення влади Українським народом» [29]. «Відповідно до вищесказаного можна сказати, що вибори є формою прямої демократії. Вони забезпечують безпосередню участь громадян у формуванні виборних органів місцевого самоврядування та обранні осіб на виборні посади органів місцевого самоврядування. Водночас місцеві вибори можна вважати основним механізмом представницької демократії, у контексті якої громадяни не беруть безпосередньої участі в управлінні суспільством і вирішенні соціальних проблем, а доручають це своїм представникам» [30, с. 212]

«- представництво. Виборні представники представляють інтереси своїх виборців у законодавчих органах.

- багатопартійність. У представницькій демократії зазвичай існує багатопартійна система, яка допускає різноманітність політичних думок.

- контроль і баланс сил. Системи представницької демократії часто мають принципи контролю та балансу влади, тому жодна влада не може стати абсолютною.

- права меншин. Хоча більшість визначає хід політичного процесу, важливим аспектом представницької демократії є захист прав меншин.

- відповідальність. Обрані представники мають відповідати перед своїми виборцями. Якщо виборці незадоволені роботою своїх представників, вони можуть замінити їх на наступних виборах [30, с.212].

Ці концепції складають основу представницької демократії та допомагають забезпечити, щоб усі громадяни мали право голосу в уряді.

2.3. Органи представницької демократії

Статтею 6 Конституції України встановлено, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову.

В інших демократичних країнах державна влада також здійснюється на основі поділу на три самостійні влади - законодавчу, виконавчу і судову. Власне, природно, що законодавчо закріплений принцип розподілу повноважень у демократичних конституціях світу та Конституції України є ознакою парламентаризму, який зараз в Україні перебуває на стадії становлення.

Чиркін В.Є. зазначає, що «така незалежність влади не є повною хоча б тому, що влада не є незалежною у вирішенні питання про призначення своїх посадових осіб. Парламенти, як і глави держав, беруть участь у призначенні власних посадових осіб виконавчої влади та суддів. Ця процедура є важливим елементом системи стримувань і противаг, встановленої в державі для того, щоб влада не могла бути зосереджена в жодній із трьох незалежних гілок.

Саме така позиція дає підстави для визначення домінуючої ролі законодавчої влади в системі органів влади, а відповідно зобов'язує проаналізувати науково обґрунтовані точки зору провідних українських і зарубіжних вчених щодо значення цієї влади.

Відомий український фахівець у галузі конституційного права, професор Л.Т. Кривенко слушно вважає, що обрання Верховної Ради народом у поєднанні з домінуючим соціальним призначенням, представницьким характером цього органу, а також інтегративним характером його функцій визначають важливість і обсяг компетенції парламенту. Це означає, що Верховна Рада України має займати перше місце в системі поділу влади і відігравати в ній провідну роль» [31].

Прихильником цієї позиції щодо домінуючої ролі парламенту в системі влади є професор В.Є. Чиркін, який у своїй праці «Елементи порівняльного правознавства» слушно визначив, що виконавча і судова влада, хоч і мають свої сфери, все ж діють на виконання та від імені закону [31].

В іншій своїй праці «Конституційне право зарубіжних країн» Чиркін В.Є. писав, що «парламент є вищим органом народного представництва, що виражає суверенну волю народу, метою якого є регулювання найважливіших суспільних відносин, головним чином шляхом прийняття законів і контролю за діяльністю органів виконавчої влади та вищих посадових осіб.

Згадуючи про конституційний принцип розподілу повноважень та ряд точок зору щодо ролі законодавчої гілки влади в певній системі влади, цілком логічно проаналізувати статтю 75 Конституції України, яка визначає, що єдина законодавча органом в Україні є парламент – Верховна Рада України» [27].

Парламент або законодавча влада є вищим загальнодержавним представницьким органом державної влади, уповноваженим виконувати законодавчі, установчі та контрольні функції на основі конституційних положень.

Власне, назва гілки влади в Конституції України законодавчою не означає, що крім основної законодавчої діяльності представницький орган не

здійснює іншої діяльності. Не менш важливою функцією законодавчої гілки влади є контрольно-владна.

Конституція України визначає, що єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України.

Виходячи з цього визначення, необхідно звернути увагу на характеристику Верховної Ради України як «єдиного» законодавчого органу, що означає, що всі інші органи влади в Україні позбавлені права здійснювати законотворчу функцію.

Важливою особливістю Верховної Ради України є те, що вона є загальнонаціональним представницьким органом влади, тобто представляє інтереси всього українського народу – громадян України всіх національностей. Підставою для такого твердження є назва «Верховна Рада України» та преамбула Конституції України.

Наступною ознакою Верховної Ради України є колегіальність, оскільки Конституція України визначає склад 450 народних депутатів, а стаття 84 визначає, що рішення Верховної Ради приймаються на пленарних засіданнях шляхом голосування.

Виборність Верховної Ради є ще однією її істотною ознакою, оскільки вона формується шляхом виборів народних депутатів, обраних на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виходячи з цього, слід виділити ще одну ознаку парламенту - постійність, яка означає, що депутати здійснюють свою діяльність на постійній основі.

Отже, наведені ознаки свідчать про виняткове місце парламенту – Верховної Ради України в системі органів влади України, яку слід визначити як єдиний орган законодавчої влади в Україні, який є вищим представницьким органом у державі, виражаючи суверенної волі народу та регулювання найважливіших суспільних відносин в Україні.

Президент України є одним із вищих органів державної влади. Він є главою Української держави і виступає від її імені, є гарантом.

«Відповідно до Конституції України, Президент України складає присягу на вірність Україні. Зобов'язується всіма своїми діями захищати суверенітет і незалежність України. Дбайте про добро Вітчизни та добробут українського народу. Захищати права і свободи громадян, дотримуватись Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі. Вона посідає особливе місце в державному механізмі та забезпечує єдність усіх гілок державної влади та їх узгоджене функціонування» [27].

Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше 2 строків підряд. Президент є обраним главою держави, відіграє важливу роль у формуванні державної політики та управлінні державними справами. Президент, відповідно до конституційних норм, не може передавати свої повноваження іншим особам чи органам. У ст. 106 Конституції України визначає широкі повноваження законно обраного Президента України. Президент України забезпечує державну незалежність, національну безпеку та правонаступництво держави, представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України, призначає всеукраїнські референдуми.

Президент України зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України, що не відповідають Конституції України, з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності та скасовує акти Ради міністрів Автономії. Республіка Крим. Підписує закони, прийняті Верховною Радою України, і має право вето щодо цих законів. Видає укази та розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України. Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, він призначає на посади та звільняє з посад вищий керівний склад Збройних Сил України та інших військових формувань; очолює Раду національної безпеки і оборони України. У разі збройної агресії проти України Президент приймає рішення про застосування Збройних Сил України та інших

утворених відповідно до законів України військових формувань і вносить до Верховної Ради подання про оголошення воєнного стану. Відповідно до закону приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях. А також приймає рішення про введення надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації в Україні або в окремих її місцевостях з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України.

«До повноважень Президента України входить прийняття рішень про визнання іноземних держав, прийняття до громадянства України, припинення громадянства України, надання притулку в Україні, прийняття вірчих і відкличних грамот від дипломатичних представників іноземних держав. Для здійснення своїх повноважень глава держави створює дорадчі, дорадчі та інші допоміжні органи і служби в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України.

Повноваження Президента припиняються достроково у випадках: відставки, неможливості виконання своїх повноважень за станом здоров'я, усунення з поста у разі імпічменту, смерті. Отже, варто зазначити, що Президент України не входить до складу жодної гілки влади, але має широкий перелік повноважень у кожній з них, які закріплені Конституцією України. Президент України наділяється гарантованими представницькими та контрольними функціями в усіх сферах державного і громадського управління» [6].

Верховна Рада Автономної Республіки Крим є представницьким органом Автономної Республіки Крим, який здійснює свої повноваження на основі Конституції України і законів України, Конституції Автономної Республіки Крим та нормативно-правових актів. Автономної Республіки Крим з метою сприяння реалізації прав та інтересів населення автономії та вирішення питань життєдіяльності області. У 2014 році Верховна Рада України прийняла постанову про дострокове припинення повноважень

Верховної Ради Автономної Республіки Крим 6-го скликання[1]. Відтоді через окупацію півострова Верховна Рада АР Крим не відновлювала свою діяльність.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим є представницьким органом Автономної Республіки Крим, який представляє інтереси громадян, загальні інтереси населення, територіальних громад, місцевого самоврядування, Автономної Республіки Крим в цілому та здійснює її повноваження. повноваження з метою сприяння та забезпечення реалізації своїх прав і законних інтересів, а також вирішення питань збалансованого соціально-економічного, культурного та іншого розвитку Автономної Республіки Крим.

«Відповідно до ч.1 ст. 140 Конституції України місцеве самоврядування - це право територіальної громади - жителів села або добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення. у межах Конституції та законів України» [27].

Відповідно до частини третьої цієї ж статті Конституції України місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. .

Відповідно до ч. 6 зазначеної статті Конституції України сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення та дотації. їх частиною власної компетенції, фінансів і майна.

Відповідно до ст. 146 Конституції інші питання організації місцевого самоврядування, утворення, діяльність і повноваження органів місцевого самоврядування визначаються законом.

«Система і гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації і діяльності, правовий статус і відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування відповідно до Конституції України

визначаються Законом України від 21 травня 1997 р. 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» [25].

Відповідно до ч.1 ст. 2 Закону № 280 місцеве самоврядування в Україні «- це гарантоване державою право та реальна можливість територіального утворення - жителів села або добровільного об'єднання в сільське утворення жителів кількох сіл, селищ, міст. - самостійно або під керівництвом органів і посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України.

Відповідно до ч. 2 цієї ж статті Закону № 280 місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та регіональні ради, що представляють спільні інтереси. територіальні громади сіл, селищ, міст» [25].

Статтею 3 Закону № 280 визначено право громадян на участь у місцевому самоврядуванні:

«• громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні шляхом належності до відповідних територіальних громад (ч. 1 ст. 3 Закону № 280);

• будь-які обмеження права громадян України на участь у місцевому самоврядуванні залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, тривалості проживання на відповідній території, мовних ознак. або інші ознаки заборонені (ч. 2 ст. 3 Закону № 280).

У системі місцевого самоврядування ст. 5 Закону № 280 включено:

- територіальне суспільство;
- сільська, селищна, міська рада;
- сільський, селищний, міський голова;
- виконавчі органи сільських, селищних, міських рад;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;

- органи самоорганізації населення» [25].

Відповідно до ч.1 ст. 6 Закону № 280 первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста.

Закон № 280 регулює такі види інструментів місцевої демократії, як:

- «• місцевий референдум (ст. 7 Закону № 280);
- загальні збори громадян (ст. 8 Закону № 280);
- місцеві ініціативи (ст. 9 Закону № 280);
- громадські слухання (ст. 13 Закону № 280)» [25].

Також важливою невід'ємною складовою у питанні інструментів місцевої демократії є норма Закону № 280, яка регулює поняття та порядок державної реєстрації статутів територіальних громад (ст. 19 Закону № 280), адже більшість локальних актів територіальних громад регулюють поняття та порядок державної реєстрації статутів територіальних громад. органи місцевого самоврядування (положення, процедури) визначають порядок застосування інструментів місцевої демократії є складовими статуту відповідного територіального товариства.

Крім зазначених, широкого застосування набули інші інструменти місцевої демократії, прямо не передбачені Законом № 280 – наприклад, громадський бюджет (бюджет участі), консультації з громадськістю (в тому числі електронні), формування громадських ради та інші дорадчі колегіальні органи при місцевих органах влади. самоврядування тощо.

Крім того, одним із інструментів місцевої демократії можна вважати електронні петиції до органів місцевого самоврядування, порядок подання та розгляду яких передбачено ст. 23-1 Закону України від 02 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР «Про звернення громадян» [32].

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

3.1. Проблеми та перспективи розвитку інституту представницької демократії в Україні

Оскільки в Основному законі 1995 року немає інших посилань на представницьку демократію, слід звернути увагу на офіційне тлумачення ряду вищезазначених положень. Вони містяться в:

- рішення у справі про здійснення влади народом;
- рішення у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі.

Рішення у справі про прийняття Конституції та законів України референдумом, як випливає з його скороченої назви, не торкається питань представницької демократії. Однак у його тексті згадується представницька демократія в контексті того, як вона поєднується з прямою демократією, і як два типи демократії взаємопідсилюють один одного. По-перше, в абзаці четвертому пункту 3 Рішення зазначено, що «пряма демократія та представницька демократія є важливими об'єктами конституційного регулювання та мають бути законними способами та засобами здійснення влади. Тому сфера їх застосування та інші параметри встановлюються Конституцією та законами України» [33]. Тут є певна описовість, констатація факту з точки зору того, що демократія є об'єктом конституційного регулювання.

Те, що демократія є таким об'єктом, безсумнівно – про це свідчить ознайомлення з наведеними вище положеннями Основного Закону 1996 р. «Проте мова йде про демократію загалом і про безпосередню демократію зокрема. Тому єдиному органу конституційної юрисдикції важливо констатувати, що представницька демократія також є об'єктом конституційного регулювання (проте в українській юридичній літературі щодо цього ще не висловлено сумнівів). По-друге, в абзаці п'ятому пункту 3

Рішення зазначено, що «правове регулювання порядку здійснення прямої демократії, зокрема референдуму, спрямоване на поєднання цих форм із методами та засобами, що характеризують представницьку демократію, доповнюючи їх», але не ставлячи їх у протиріччя з можливою заміною парламенту шляхом референдуму (або навпаки)» [33].

Тут варто звернути увагу на зв'язок між двома формами демократії, які аналізуються в статті та згадуються в цьому рішенні. Цей зв'язок опосередковується єдиним органом конституційної юрисдикції в іншому пункті Рішення. Зокрема, абзацом третім частини 3 передбачено, що «конституційне закріплення влади народу зумовлює необхідність запровадження певних механізмів її реалізації. Як встановлено частиною другою статті 5 Конституції України, народ здійснює владу безпосередньо через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Це принципове положення конкретизується вимогою статті 69 Конституції України про те, що волевиявлення народу здійснюється шляхом виборів, референдумів та інших форм безпосередньої демократії» [33]. Тут повністю збережено логіку авторів тексту Основного Закону – із ч. 2 ст. 5 до вул. 69, і тому там немає згадки про представницьку демократію (хоча це мається на увазі – зрештою, якщо стаття 69 присвячена тому, як народ безпосередньо здійснює владу через різні форми прямої демократії, очевидно, що вона також регулює, як народ здійснює владу влада через органи державної влади та місцевого самоврядування). Поділ цілого (демократії) на частини (пряму і представницьку) демократія часто сприяє порівнянню цих частин між собою. Наприклад, може виникнути запитання: «Чи краще при вирішенні важливого питання державного чи місцевого значення вдатися до застосування прямої демократії? Чи представник? Навряд чи можна раз і назавжди відповісти на це запитання, закріпивши в Конституції та/або законах вичерпний перелік питань, які, по-перше, мають таке значення, а по-друге, вирішуватимуться за допомогою конкретного типу демократії.

Тому важливо простежити логіку Конституційного Суду України, яка була продемонстрована при вирішенні цієї справи. Як зазначено у вступній частині Рішення, «підставою для розгляду справи відповідно до частини першої статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» є практична необхідність роз'яснення та офіційного тлумачення положень ст. цих статей Конституції України» [33].

З цих статей увагу в контексті дослідження прямої та представницької демократії привертає також частина друга статті 5 Основного Закону, яка проголошує, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [27]. Без ключових слів «представницька демократія» йдеться про неї та її супутню категорію прямої демократії. Суб'єкт права на конституційне представництво (Президент України) просив відповісти на низку запитань, серед яких найважливішим у контексті цього дослідження є: «чи можливий народ України, як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні, безпосередньо здійснювати законодавчу владу і, зокрема, приймати на всеукраїнському референдумі закони України?» [33].

Конституційний Суд України зазначив, що йдеться про «законодавчий референдум» (абзац другий частини 5 Рішення) та послався на таке:

- «– до частини другої статті 72 Конституції України;
- прямої дії положень Основного Закону України та абзацу третього підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000 щодо право народу на ініціативу референдуму;
- до Рішення від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000 (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) в частині того, що «Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні (Стаття 75 Конституції України). Це означає, що право приймати закони та вносити до них зміни у випадках, коли воно не здійснюється безпосередньо

народом (статті 5, 38, 69, 72 Конституції України), належить виключно Верховній Раді України»;

– до статті 74 Конституції України, згідно з якою референдум не допускається щодо законопроектів про податки, бюджет та амністію (аргументація «від протилежного»))» [27].

Варто зазначити, що проблемне питання про можливий конфлікт між двома проаналізованими формами демократії було вирішено аргументовано та коректно. Вище зазначалося, що в Рішенні у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі також згадувалась частина друга статті 5 Основного Закону. «Офіційне тлумачення воно отримало не лише в цьому Рішенні, а й в іншому – у Рішенні у справі здійснення влади народом. Підставою для розгляду справи стала практична необхідність роз'яснення та офіційного тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5, першої статті 103, статті 156 Конституції України. Щодо частини другої статті 5, то в абзаці першому резолютивної частини Рішення зазначалося, що «положення частини другої статті 5 Конституції України «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні — це народ» слід розуміти так, що в Україні вся влада належить народу. Влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною і здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення шляхом виборів, референдумів, інших форм безпосередньої демократії в порядку, визначеному Конституцією і законами України, через органи державної влади та місцеві органи влади. уряди, утворені відповідно до Конституції та законів України» [34].

У цьому Рішенні Конституційний Суд України зазначив, що:

«– «позиція «носієм суверенітету... є народ» закріплює принцип народного суверенітету, згідно з яким влада Українського народу є первинною, єдиною і невідчужуваною, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, яка з народу» [34] (абзац третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини);

– «влада народу здійснюється на території держави в порядку і формах, встановлених Конституцією та законами України» [34] (абзац п'ятий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини);

– «Основним Законом України гарантується здійснення влади народом також через органи законодавчої, виконавчої, судової влади та органи місцевого самоврядування, утворені в порядку, встановленому Конституцією та законами України» [34] (абзац шостий підпункту 4.2. пункт 4 мотивувальної частини).

Щодо співвідношення прямої та представницької демократії у мотивувальній частині Рішення зазначається, що автори відповідей на запити єдиного органу конституційної юрисдикції неодноразово «наголошують на взаємозв'язку прямої (здійснення народного волевиявлення шляхом виборів, референдуми тощо) і представницької (здійснення державної влади органами місцевого самоврядування) демократії, а також відсутність переваг будь-якої з цих форм втілення влади народом. Як зазначається у висновку Інституту законодавства Верховної Ради України, положення розділу III «Вибори. Референдум Конституції України унормовує порядок прийняття державних рішень самим народом, реалізацію чи не найсуттєвіших для політичних прав громадян – виборчих і, нарешті, формування ключових ланок державного механізму [34] (абзац другий пункту 3 мотивувальної частини). Таким чином, Конституційний Суд України, не сформувавши власного висновку з цього питання, все ж висловив свою думку.

Сучасні цивілізаційні виклики, які постали перед українським суспільством, вимагають переосмислення виключної ролі всіх громадян України в політичній, військовій, розвідувальній та гуманітарній сферах. Військова агресія Російської Федерації у 2022 році дала зрозуміти, що всі українці мають усвідомити особисту відповідальність за своє минуле, сьогодення та майбутнє.

Україна – молода демократична суверенна держава з багаторічною історією державотворення. Важливе місце в українській політичній традиції

посідає феномен парламентаризму в його різноманітних формах: віча, віче княжої доби, Кіш Запорозької Січі, Головна Руська Рада, Українська Центральна Рада, Українська Національна Рада тощо. Усі ці органи управління виконували представницькі, законодавчі, контрольні та розпорядчі функції. Центральне місце в системі державного управління незалежної України посідає Верховна Рада України - вищий представницький і законодавчий орган влади. Саме цей інститут закладає основу всієї системи державного управління та місцевого самоврядування. Однак функціонування парламенту в державі не є прямим доказом існування парламентаризму в цій країні, тому існування парламентаризму в Україні залишається дискусійним. Парламентаризм як суспільно-політичне явище є одним із найвизначніших надбань цивілізації.

Парламентаризм безпосередньо пов'язаний із визнанням і реалізацією цінностей і принципів конституціоналізму та народного суверенітету, пріоритету прав людини, утвердження інститутів представницької демократії та ідеї верховенства парламенту в системі органів влади. За своїм походженням парламентаризм сягає корінням у Середньовіччя і є «формою представництва народу у формі обраних або скликаних зборів з відповідними правами дорадчого характеру або повноваженнями приймати рішення в рамках певної системи уряду чи урядової системи».

У конституційній доктрині панує думка, що «лише в умовах демократичного самовизначення народу на основі рівного виборчого права парламентські збори набувають характеру демократичних узаконених народних зборів. Саме принцип парламентського представництва відрізняє парламентаризм демократичної правової держави як від колегії радників феодала або органу представництва корпоративного класу пізнішого періоду, так і від представницьких корпорацій соціалістичної держави (у форма Рад). Виборче право парламентських зборів набуває характеру демократично узаконеного народу. Саме принцип парламентського представництва відрізняє парламентаризм демократичної правової держави як від ради радників

феодала чи органу представництва корпоративного класу пізнішого періоду, так і від представницьких корпорацій соціалістичної держави (у форма Рад)» [35, с. 57].

«Період незалежності України є кульмінацією становлення парламентаризму відповідно до усталених європейських вимог. Дослідниця Вікторія Дубас виділяє такі критерії: 1) легітимність законодавчого органу; 2) парламентська незалежність; 3) співвідношення політичних сил у парламенті та наявність опозиції; 4) підзвітна рада» [36, с. 61].

Дослідники Ільницька та Б. Крачковський вважають, що сучасний парламентаризм в Україні «ґрунтується на таких європейських традиціях, як незалежність і верховенство парламенту, його політична структура; підзвітність та парламентський контроль органів виконавчої та розпорядчої влади; формування уряду на основі співвідношення сил у парламенті; політична відповідальність влади» [37, с. 380].

«Проте український парламентаризм має певні недоліки, які окреслюють перспективи його подальшого розвитку. По-перше, реалізація принципу незалежності парламенту відбувається по відношенню до інших гілок влади, але політичні партії все ще спираються на зовнішні джерела фінансування – олігархів, корпоративні структури, фінансово-промислові групи тощо, що в подальшому призводить до лобіювання інтересів цих інших осіб. У таких випадках верховенство права буде порушено, коли прийнятий закон суперечить Конституції та іншим законам України. По-друге, інституційна організація опозиції в парламенті. В Україні, де немає закону, який регулює діяльність парламентської опозиції, опозицію традиційно називають «антивладною» інституцією, яка протистоїть коаліційній владі. Але завдання опозиції – не суперечити більшості, а контролювати та регулювати її дії, представляти інтереси меншості та підтримувати суспільно важливі проекти. По-третє, українське законодавство має певні суперечливі норми, які визначають конституційно-правовий статус народного депутата, його повноваження та професіоналізм українського парламенту».

«Сучасний розвиток українського парламентаризму відбувається на тлі процесів глобалізації та правової інтеграції. Дедалі актуальнішими стають питання міжпарламентської співпраці, обміну досвідом та впровадження кращих світових практик у парламентську діяльність. Цими питаннями займаються впливові міжнародні організації, наприклад, Міжпарламентський союз, Парламентська асамблея Ради Європи, Парламентська асамблея ОБСЄ та інші. Міжпарламентське співробітництво є важливим напрямком діяльності Верховної Ради України, про що свідчить сама назва профільного комітету Верховної Ради – Комітет з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва. Для вдосконалення та координації співпраці з іноземними колегами створено депутатські групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з іноземними державами» [38, с. 41].

«Взаємодія національних парламентів на міжнародній арені потребує інформаційної підтримки не лише через міжнародні парламентські організації та асоціації, а й шляхом створення спеціальних веб-платформ, що містять різноманітну інформацію про діяльність, проблеми та перспективи розвитку парламентів навколо України. світу та визначення загальних тенденцій розвитку інституту парламентаризму. Одним із таких веб-порталів є АГОРА, яка позиціонує себе як «провідна світова платформа знань про парламентський розвиток». У листопаді 2020 року стартувала нова модернізована версія АГОРИ, яка включає три напрямки: 1) накопичення та обмін знаннями у сфері парламентаризму; 2) координація обміну досвідом та розроблення рекомендацій щодо передового досвіду у сфері депутатської діяльності; 3) розробка та проведення електронних навчальних курсів для парламентарів та працівників парламенту з різних питань (клімат, гендерні питання, бюджети, взаємодія з громадянським суспільством)» [39].

Отже, Україна є однією з країн, яка має чіткі ознаки парламентаризму. Цьому сприяє багаторічна історія становлення та діяльності представницьких органів законодавчої влади, історичні та політичні традиції, що лежать в основі сучасного суспільства. Верховна Рада України має традиційні

парламентські ознаки та відповідає вимогам європейської конституційної спадщини. Проте соціально-політичні та економічні проблеми українського суспільства, а також тривалий радянський вплив створили певні суперечності та недоліки в діяльності українського парламенту.

3.2. Зарубіжний досвід функціонування представницької демократії та способи його імплементації в Україні

У 21 столітті у подальшому розвитку народної законодавчої ініціативи настав важливий і навіть необхідний етап, про що свідчить її новий статус – наддержавної. «Європейську громадянську ініціативу можна назвати першим у світовій історії міжнародним інструментом прямої демократії у сфері громадянської правотворчості. Право ініціювати прийняття законодавчих актів на загальноєвропейському рівні у громадян Європейського Союзу з'явилося відносно недавно – це передбачено статтею 11(4) Договору про Європейський Союз зі змінами, внесеними Лісабонським договором» [40].

Завдяки цьому праву громадяни можуть брати безпосередню участь у створенні законодавчої бази в тих сферах правовідносин, в яких компетенція Європейського Союзу. Постанова № 211/2011 від 16 лютого 2011 року про громадянську ініціативу не вимагає підготовки цілого законопроекту, а лише формулювання законодавчої пропозиції. Після реєстрації ініціативи в Єврокомісії організатори мають один рік на збір підписів, який можна здійснити як безпосередньо за участі виборця, так і через Інтернет. Обов'язковою умовою є збір 1 млн підписів протягом року принаймні в 7 країнах ЄС (на 2012 рік офіційно – не менше чверті країн), причому для кожної країни встановлено мінімальний поріг, який співвідноситься з кількістю підписів. Європейські парламентарі, обрані країною. Організатори ініціативи можуть обговорити народну законодавчу ініціативу з Комісією у форматі громадських слухань (стаття 11 Регламенту 211/2011). «Згодом Комісія вирішує, чи просуватиме законопроект до парламенту та чи готуватиме попередній висновок щодо розглянутого питання. Комісія звертається до Європарламенту, і тоді законодавча пропозиція має всі шанси стати

законодавчим актом. За період 2012-2016рр. Комісія схвалила 3 із 55 поданих ініціатив, але жодна з них не набула законної сили» [40]. Загалом європейська громадянська ініціатива має схожий характер з правом звернення до Європейського парламенту та омбудсмена, згідно зі ст. ст. 227 і 228 Договору про функціонування Європейського Союзу, які зазвичай характеризують себе як демократію участі громадян у розробці політики та її реалізації. Однак, безперечно, народну законодавчу ініціативу слід розглядати як важливу форму демократії, яка доповнює недостатню легітимну силу парламентської демократії.

З розглянутого слід зробити такі висновки, що в конституціях деяких європейських країн положення про народну законодавчу ініціативу було закріплено в період між Першою та Другою світовими війнами (Швейцарія, Австрія, Ліхтенштейн, Литва, Латвія). У другій половині ХХ століття народна законодавча ініціатива стала формою прямої демократії, яка була закріплена в конституціях Італії, Іспанії, Португалії, Сан-Марино, а Андорра, Польща, Румунія, Словенія, Сербія заклали основу для цієї форми прямої демократії лише в 90-х роках. після відновлення Незалежності.

«Традиційні балканські держави – Чорногорія, Македонія, Албанія – у 2000-х роках консолідували народну законодавчу ініціативу. Практика чітко свідчить, що участь громадян у законодавчому процесі в цих країнах вимагає активної політичної участі громадян у реалізації права народної законодавчої ініціативи, їх бажання брати безпосередню участь у процесах формування політичного та суспільного життя країни. країна. Найпоширенішою причиною неефективного використання народної законодавчої ініціативи в цих країнах є незавершеність перехідного періоду на шляху до демократії та демократії, що знижує виборчу активність громадян, а це тісно пов'язане з формуванням масових ідеологічних уявлень. щодо їх впливу на законотворчу діяльність парламенту в законодавчому органі з аспектами суспільства.

В одних країнах (Австрія, Італія) народна законодавча ініціатива не користується популярністю через традиції та довіру до представницького

органу, а в інших країнах суспільство просто не готове до виконання законодавчих функцій. Нечасте використання народної законодавчої ініціативи в розвинутих демократичних країнах можна пояснити тим, що там нормально працюють інші інститути прямої та представницької демократії, яких, на жаль, в Україні немає. Дійсно, певною мірою це так: ефективність і результативність роботи парламенту в країні, своєчасне реагування влади на потреби суспільства, їх якісне задоволення, а також високий рівень громадської активності з готовністю брати участь у громадських обговореннях, колективних зверненнях та відкритих парламентських слуханнях, громадських експертизах, кампаніях місцевого лобіювання важливих питань з використанням нових ефективних методів, зокрема через використання Інтернету, суттєво зменшують стимули громадян до постійного використання права народної законодавчої ініціативи. Крім того, майже в усіх європейських країнах громадяни можуть подавати законодавчі пропозиції до парламенту через окремих депутатів» [34].

Це право випливає з принципу народного суверенітету та права подавати скарги, пропозиції та петиції до органів державної влади. Тому право громадянського суспільства може ініціювати та вимагати від державних установ розгляду та обговорення різноманітних питань, що належать до сфери їх компетенції. На нашу думку, актуальним є розгляд технологій народної законодавчої ініціативи в Німеччині, Швейцарії та Австрії. Німеччина. Законодавство в Німеччині здійснюється в рамках детальної юридичної процедури за участю практично всіх конституційних органів і громадських організацій і дотриманням ряду процесуальних гарантій, що забезпечують оптимальний кінцевий результат.

«Центральним законодавчим органом Німеччини є Бундестаг, який, як орган народного представництва, надає законам демократичну легітимність і, як наслідок, вагу та авторитет. Хоча закони зазвичай вимагають схвалення парламентської більшості, опозиція має значний вплив на законодавчий процес, гарантуючи, що всі важливі пропозиції, внесені опозицією, будуть

тією чи іншою мірою враховані під час розробки остаточного тексту закону та усиновлений. Законодавче регулювання процесу правотворчості міститься в Основному законі ФРН 1949 р.: загальні положення - у статтях 7-78, 82, додаткові положення, що стосуються фінансового законодавства, містяться в ст. 110 ч. 3 та ст. 113. Крім того, зміни до Основного Закону відбуваються в рамках законодавчого процесу з вимогою кваліфікованої більшості (стаття 79). Конституційне регулювання законодавчого процесу доповнюється положеннями, що містяться в Регламентах Бундестагу та Бундесрату (§ 75 і § 23 відповідно)» [41, с. 17].

Законодавча ініціатива федерального уряду викладена в Регламенті федерального уряду (§ 15-16, 28-29). Для підготовки законопроектів компетентні міністерства передбачають норму §22 Загального регламенту федеральних міністерств (Особлива частина). Законодавчий процес, який регулюється Основним Законом, зазвичай поділяють на 5 етапів: 1) законодавча ініціатива; 2) обговорення законопроекту та прийняття закону Бундестагом; 3) співпраця Бундесрату, включаючи, у разі необхідності, повторне обговорення та прийняття закону Бундестагом; 4) підписання закону федеральним президентом (з дотриманням процедури контрасигнації); 5) опублікування закону у Федеральному бюлетені законів.

«Під законодавчою ініціативою слід розуміти внесення законопроекту до Бундестагу. Останній має бути чітко та чітко сформульований у письмовому вигляді та містити обґрунтування необхідності його прийняття. Форма та обґрунтування законопроекту визначені в § 75 Регламенту Бундестагу. Вже самі ці передумови свідчать про те, що підготовка законопроекту вимагає великої попередньої роботи. Відповідно до Основного Закону правом законодавчої ініціативи володіє: а) федеральний уряд; б) Бундесрат і в) Бундестаг. Для просування законопроекту з Бундестагу потрібна підтримка тієї чи іншої фракції або не менше 5% депутатів (30 осіб)» [34].

Народ усунений від безпосередньої участі в законодавчому процесі. У конституціях земель частково допускаються різні форми прямої демократії (наприклад, у Конституції землі Північний Рейн-Вестфалія - § 68). Більшість рахунків надходить від федерального уряду, в середньому близько 80%. Це й зрозуміло, адже лише він має необхідний кваліфікований апарат для підготовки законопроекту. Ускладнення суспільного життя робить процес його регулювання дедалі складнішим і комплекснішим.

Слід зазначити, що народна законодавча ініціатива в більшості країн Європи здійснюється як на державному рівні, так і на рівні суб'єктів федерації або на місцевому рівні (Австрія, Італія, Іспанія, Польща, Сербія, Нідерланди, Швейцарія та ін.). Велику роль у традиціях законодавчого закріплення та реалізації місцевої народної ініціативи відіграє форма правління. Так, безперечно, у федеративних землях місцеві ініціативи є ефективним і важливим інструментом розвитку місцевої демократії. Саме тому в конституціях Німеччини та Швейцарії не передбачені правові принципи народної законодавчої ініціативи на федеральному рівні, через що право громадян на законодавчу ініціативу активно реалізується переважно на місцевому рівні для вдосконалення та вирішення питань місцевої важливості. Так, народна законодавча ініціатива з її різноманітними процедурними варіаціями та порядком організації була прийнята всіма 16 землями ФРН.

Приймаючи специфікацію участі громадян у законодавстві Федеративної Республіки Німеччини, зазначаємо, що елементи прямої демократії відсутні на федеральному рівні Федеративної Республіки Німеччини, лише стаття 29 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччина встановлює, що проведення референдуму, а також всенародного голосування, здійснення народної ініціативи допускається лише у зв'язку зі зміною територіального устрою суб'єктів Федерації. Народна законодавча ініціатива у федеральних землях Німеччини – це збір ініціативною групою громадян 3% від загальної кількості виборців для внесення ініціативи до земельного парламенту (ландтагу). Кворум може бути більше або менше 3%

залежно від федеральної землі. Парламент Землі (ландтаг) або приймає цю народну ініціативу, або відмовляється від неї. Якщо парламент не погоджується із законодавчою ініціативою, проводиться земельний референдум. В останні роки подібні народні законодавчі ініціативи тривають у німецьких землях.

Швейцарія. Закріплення інститутів безпосередньої демократії в конституціях прогресивних країн, хоч і з різним ступенем правової деталізації, свідчить про їх зростаючу потребу в суспільстві. Досвід Швейцарії в цій сфері має особливу цінність, оскільки саме в цій країні розвиток і практичне використання інститутів прямої демократії досягло свого апогею. Конституція Швейцарії 1999 р. не передбачає права народної законодавчої ініціативи на федеральному рівні, а є лише народна конституційна ініціатива, яка вимагає 100 тис. підписів громадян для зміни Конституції всієї або частини (ч. 1 ст. 138, частина 1 статті 139). Однак слід зазначити, що народна законодавча ініціатива в Швейцарії як безпосередня форма демократії реформується у зв'язку з тенденцією до розширення її використання, а саме до поширення на всі види законодавчих (а не тільки конституційних) актів. Таким чином, спроба конституційно закріпити право народної законодавчої ініціативи на федеральному рівні Швейцарії була зроблена 9 лютого 2003 року, коли народ і кантони Швейцарії схвалили поправки до Основного закону, які за своєю суттю вносять важливі зміни до національної конституції. Система установи громадян безпосередньо. Спочатку планувалося, що в результаті реформи загальна (*général*) народна ініціатива буде включена до Конституції Швейцарії як стаття. 139-ю, яка надає право виборчому корпусу (100 тис. громадян) вносити зміни не тільки в норми Конституції, а й у будь-які законодавчі акти, вносити пропозиції щодо прийняття нових і скасування діючих законів. Відтоді реалізація положень конституційної реформи виявилася неможливою. Вже 21 лютого 2008р Комісія політичних інституцій Швейцарії у своїй доповіді запропонувала Федеральним зборам відмовитися від реформи, вказавши, що вагомою причиною запровадження права народної законодавчої

ініціативи на федеральному рівні є надто складна процедура розгляду народної ініціативи. законопроекту в двопалатному парламенті Швейцарії, що, мабуть, пояснюється прагненням до закону перевантажити парламент такими законопроектами. У зв'язку з цим 19 грудня 2008 року парламент Швейцарії прийняв Федеральний указ про скасування конституційного положення про загальну народну ініціативу, а 27 вересня 2009 року було прийнято рішення про скасування загальної народної ініціативи щодо конституційної реформи. на референдумі. Після провалу конституційної реформи у Швейцарії наступна спроба вирішити це питання була зроблена у 2010 р. шляхом внесення до парламенту проекту внесення змін до Конституції парламентаря Е. Чуперліна, який чітко розумів важливість і значення забезпечення цього права за народу, але був підготовлений законопроект, щоб це питання не було підтримано парламентом.

Новітня політична історія Швейцарії дуже чітко показує, що демократичні реформи у розвитку демократії здійснюються знизу вгору, тобто народна законодавча ініціатива отримала своє рішення в конституціях кантонів Конфедерації, випередивши тим самим федеральну. рівень країни. Важливо підкреслити, що всі швейцарські кантони мають подібний порядок правового регулювання народної законодавчої ініціативи, за винятком кантону Цюріх, де громадяни можуть використовувати право народної законодавчої ініціативи як колективно, так і індивідуально. З індивідуальної ініціативи кожен громадянин кантону має право подати свою пропозицію до ради, а потім винести її на всенародне голосування. Щоб уникнути зловживань індивідуальними правами, законодавство кантону Цюрих встановило обов'язкову підтримку третини членів кантональної ради, тоді як колективна ініціатива вимагає отримання 6000 дійсних підписів, які необхідно зібрати через шість місяців після висновків попередньої експертизи. Законодавство кантонів Швейцарії закріплює право громадян на реалізацію народної законодавчої ініціативи у вигляді готового законопроекту чи законодавчої пропозиції. Відповідне положення регулюється конституціями всіх кантонів

Швейцарської Конфедерації. Крім того, законодавство ряду кантонів, наприклад Берна, Обвальдена, Урі, Цюріха, закріплює право народу ініціювати, крім законопроектів, прийняття або внесення змін до парламентських ордонансів або навіть будь-яких інших указів Велика рада [42, с. 171].

Отже, швейцарський феномен народної законодавчої ініціативи в історії 20 ст. не мала аналогів. Одними з найважливіших елементів швейцарської моделі демократії є народні ініціативи – право громадян пропонувати новий закон, а також референдум – право громадян відхиляти нормативний акт, запропонований законодавчими органами, що дозволяє громадянам постійно впливати на законодавчий процес і виносити на всенародне голосування підготовлені державними органами проекти законів.

Австрія. В Австрії законодавчий процес має чітку нормативно-правову організацію. Другий розділ Конституції Австрії містить спеціальний підрозділ «G», який називається «Федеральний законодавчий процес», який містить одинадцять статей (ст. 41-49а, 49с). Законодавчий процес також регулюється правилами Регламенту Національної ради (Федеральний закон про Регламент Національної ради від 04.06.1975 р. зі змінами від 4-5 грудня 1998 р. [40]) - §69- 74а під назвою «Особливі положення про порядок обговорення законопроектів» і норми § 20-27 Регламенту Федеральної ради від 30 червня 1988 р. зі змінами 1999 р. [41].

В Австрії використання інститутів плебісциту та всенародного голосування також набуло широкого поширення, як за змістом, так і для затвердження законодавчого акта про внесення змін до конституції держави, так і за звичайним правом, у структурному плані – як при на стадії законодавчої ініціативи та на стадії прийняття закону. Пропозиція у формі законопроекту від 100 000 громадян з виборчими правами або від однієї шостої громадян трьох штатів з виборчими правами називається народною ініціативою і може бути спрямована на ініціювання законодавчого процесу для прийняття або звичайного федеральний закон або закон про внесення змін

або доповнень до Конституції (ч. 2 ст. 41 Конституції Австрії). В австрійському законодавчому процесі стадії законодавчого процесу включають: внесення законопроекту, ухвалення рішення з законопроекту Національною радою, передачу законопроекту до Федеральної ради, вирішення розбіжностей між радами, сертифікацію та публікацію. Конституція Австрії містить посилення на такі види парламентських актів: конституційний закон (частина 1 статті 44), конституційні положення, що містяться в звичайних законах (частини 1, 2 статті 44), федеральний конституційний закон (частина 3 статті 79), федеральний закон (ч. 1 ст. 47), федеральний закон, прийнятий на основі всенародного голосування (ст. 48) [42, с. 95].

Федеральні закони в Конституції Австрії трактуються як законодавчі акти, прийняті федеральним центром (на відміну від земельного законодавства). За порядком прийняття федеральні закони розрізняють звичайні федеральні закони, прийняті простою більшістю голосів Національної ради (ч. 3 ст. 8а Конституції Австрії), і федеральні закони, для прийняття яких потрібна кваліфікована більшість - $2/3$ поданих голосів Національної ради (ч. 10 ст. 14, ч. 8 ст. 14а, ч. 5 ст. 23а, ч. 6 ст. 26, ч. 2 ст. 30 Конституції Австрії). До них відносяться закони з питань, пов'язаних з регулюванням діяльності професійно-технічних і спеціальних навчальних закладів, для яких встановлення загальних засад законодавства відноситься до компетенції суб'єктів федерації, а видання окремих законів і виконавча діяльність - до компетенції федерації. стан; закони, що містять положення про голосування за кордоном під час виборів до Європейського парламенту, закон про Регламент Національної ради тощо.

Федеральні конституційні закони (конституційні закони) Австрії, згідно з австрійською конституційною доктриною, - це закони, за допомогою яких до Конституції вносяться зміни або доповнення. Відповідно до положень Конституції Австрії федеральні конституційні закони (конституційні закони) відрізняються порядком їх ухвалення, пов'язаним із отриманням схвалення

Федеральної ради та обумовленим змістом закону. З огляду на це їх можна розділити на дві групи:

1) федеральні конституційні закони, прийняті Національною радою в присутності не менше половини її членів і більшістю в 2/3 поданих голосів (ч. 1 ст. 44 Конституції Австрії);

2) федеральні конституційні закони, на підставі яких обмежується компетенція штатів у сфері виконавчого законодавства, прийняті Національною радою в присутності не менше половини членів і більшістю в 2/3 голосів. поданих голосів, але зі схвалення Федеральної ради, отриманої в присутності не менше половини її членів і більшістю не менше 2/3 поданих голосів (ч. 2 ст. 44 Конституції Австрії).

Конституція Австрії (ч. 1 ст. 41) передбачає подання законопроектів до Національної ради за пропозицією її членів, Федеральної ради або 1/3 членів Федеральної ради, а також за пропозицією Федеральний уряд. Крім того, ст. 46 Конституції Австрії згадує народну ініціативу, відносячи її до федерального рівня відповідно до закону [43], а § 23 Регламенту Федеральної ради [44] надає право законодавчої ініціативи комітетам Національної ради та Федерального комітету. рада. Загалом в австрійському законодавчому процесі коло суб'єктів законодавчої ініціативи досить широке як за змістом (шляхом надання права законодавчої ініціативи комітетам Національної та Федеральної рад як самостійним учасникам парламентської ініціативи), так і за просторові умови (за допомогою інституту народної ініціативи).

Провідну роль в Австрії відіграє урядовий тип законодавчої ініціативи: основну масу законопроектів, які є предметом розгляду в Національній раді, становлять законопроекти федерального уряду: дві третини законів, прийнятих парламентом останніх легіслатур, базуються на на державні векселі. При цьому право законодавчої ініціативи надається вищому державному законодавчому органу. В Австрії, як і в Швейцарії, також існує народна законодавча ініціатива, що відрізняється за змістом і частотою застосування. Конституція Австрії (ч. 1 ст. 69) встановлює, що федеральний

канцлер, віце-канцлер та інші федеральні міністри спільно утворюють федеральний уряд, який очолює федеральний канцлер. При цьому федеральний уряд Австрії, виступаючи суб'єктом законодавчої ініціативи, виступає єдиним учасником: «право ініціативи» належить федеральному уряду як колегіальному органу і не може бути реалізоване окремим федеральним міністром. Для того, щоб законопроекти федерального уряду були подані на обговорення Національної ради, вони повинні бути схвалені на засіданні федерального уряду. Такому погодженню передують обговорення, розгляд результатів експертних висновків щодо законопроекту, розроблених уповноваженим федеральним міністром, вивчення та аналіз відгуків і думок зацікавлених сторін (федеральних земель, представників галузевих профспілок тощо).

Висловлені в ході цієї процедури пропозиції і зауваження щодо змін і доповнень до обговорюваного законопроекту можуть бути враховані уповноваженим федеральним міністром, який розробив законопроект, але не зв'язує його за правовим змістом. Федеральний уряд має повноваження приймати рішення від свого імені, якщо присутні більше половини його членів (ч. 3 ст. 69 Конституції Австрії) [41, с. 98]. Коли федеральний уряд реалізує право законодавчої ініціативи в структурі законодавчого процесу в Австрії, на відміну від Федеративної Республіки Німеччини, немає додаткової стадії у формі звернення до будь-якого органу для надання висновку. Законопроекти федерального уряду після схвалення на засіданні стають самостійними об'єктами розгляду в Національній раді Австрії.

Особливістю реалізації права законодавчої ініціативи (насамперед урядової) в Австрії є його колективний характер. Колективний характер її реалізації характерний не лише для урядових, а й для інших видів ініціатив, у тому числі депутатських. Так, Конституція Австрії чітко не встановлює право окремого депутата на реалізацію законодавчої ініціативи. Відповідно до ч.1 ст. 41 Конституції Австрії законопроекти подаються до Національної ради за пропозицією її членів. Виходячи з буквального тлумачення положень

Регламенту Національної ради Австрії, право законодавчої ініціативи може здійснювати окремий депутат – член Національної ради, оскільки відповідно до § 21 Регламенту суб'єкт для обговорення в Національній раді, а також для попереднього обговорення в її комісіях підлягають письмові пропозиції окремих депутатів. Частиною першою § 26 Регламенту Національної ради також встановлено, що кожен депутат має право вносити пропозиції на засіданні Національної ради. Однак для того, щоб фактично перетворити депутатську пропозицію на самостійний предмет обговорення на відкритому засіданні Національної ради Австрії, норми парламентського права передбачають необхідність підтримати цю пропозицію щонайменше п'ятьма депутатами (ч. 4 § 26). Регламенту Національної ради). І тільки ті пропозиції, внесені окремим депутатом, які підтримані належним чином, друкуються та роздаються всім депутатам для ознайомлення. Як правило, законодавчі пропозиції готуються на їх основі постійними комісіями. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що в Австрії законодавча пропозиція окремого депутата може стати законодавчим проектом лише в тому випадку, якщо її головна ідея підтримає певну кількість депутатів для предметного обговорення в комітеті. Таким чином, у ході практичної реалізації законодавчої ініціативи окремого депутата Національної ради Австрії, групи депутатів і законодавча ініціатива постійних комісій австрійського парламенту не можуть бути розмежовані, оскільки її реалізація передбачається лише в збірній формі [45, с. 171].

В останні роки неодноразово точилися політичні дискусії щодо неефективного використання громадянами права народної законодавчої ініціативи в Австрії. Домінує думка, що основною причиною такої ситуації є надмірний контрольний характер таких дій, як розгляд та прийняття рішення щодо народного законопроекту з боку парламенту. У разі відхилення парламентом народного законопроекту доцільно було б забезпечити проведення законодавчого референдуму, щоб народна законодавча ініціатива як форма прямої демократії не набула рекомендаційного характеру.

Конституційно-правова реалізація народної законодавчої ініціативи в Україні має ґрунтуватися на аналізі рекомендацій і зарубіжного досвіду застосування методів і процедур, що підвищують якість регулювання народної законодавчої ініціативи в Україні, та враховуючи особливості український законодавчий процес і правозастосування. Україні необхідно використовувати іноземний досвід і, спираючись на нього, випереджати й спрямовувати природний розвиток подій. Виходячи з поточної ситуації в державі, найбільш прийнятним для України та ефективним для застосування є впровадження «австрійської» моделі народної законодавчої ініціативи з елементами латвійського різновиду, що дозволить громадянам впливати на законодавчий процес не лише в парламенту, а й безпосередньо на всенародному голосуванні у разі неприйняття парламентом народного законопроекту. Верховна Рада України зможе висловити своє бачення з цього питання та винести альтернативний проект на всенародне голосування.

Принципове значення цієї моделі полягає не лише в обов'язку органу законодавчої влади розглядати народну законодавчу ініціативу, а й у обов'язку прийняти щодо неї відповідне рішення. Адже відсутність останньої дії свідчить про факультативність досліджуваної правової форми прямої демократії.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретико-методологічний аналіз представницької демократії як форми народовладдя в Україні.

За результатами дослідження сформульовані наступні висновки.

1. Встановлено, що історія становлення та еволюції інституту представницької демократії свідчить про поступовий перехід від античних форм самоврядування до сучасних представницьких систем. Цей розвиток був відзначений появою нових форм представництва, методів виборів та законодавчих процедур, що дозволило ефективно відображати волю громадян у різних державних установах. Зародження ідеї представницької демократії пов'язане з античними афінами та римською республікою. Поступово цей принцип здобував популярність у середньовіччі та Відродженні, а з часом став основним елементом сучасних конституційних систем.

Еволюція інституту представницької демократії зумовлена розвитком політичних теорій, реформами та соціокультурними змінами. Важливим етапом було формування парламентської системи в різних країнах, де роль представників народу стала ключовою. З плином часу виникли нові виклики, такі як глобалізація та інформаційна революція, що впливають на функціонування представницької демократії.

Сучасний інститут представницької демократії визначається стремлінням до визначення громадянської влади через виборчі процеси, рівноправ'я та захист прав меншин. Історія його розвитку свідчить про постійні зусилля суспільства адаптуватися до змін, щоб забезпечити ефективність та легітимність представницької системи в умовах сучасного світу.

2. З'ясовано, що представницька демократія є формою управління, де громадяни вибирають представників для прийняття рішень від їх імені. Основні ознаки цієї системи включають виборчий процес, участь громадян у формі голосування, створення представницьких інституцій, таких як парламенти, і забезпечення захисту прав меншин. Представницька демократія

дозволяє громадянам впливати на прийняття рішень через своїх обраних представників, забезпечуючи баланс між владою та громадянами.

3. Представницька демократія в Україні базується на обранні представників народу для прийняття рішень від імені громадян. Основні ознаки включають: періодичні вибори, плюралізм думок, права меншостей та верховенство закону.

Вказано, що інститути представницької демократії становлять основну структуру системи управління, де обрані представники відображають волю громадян. Парламенти, виборчі системи, політичні партії та інші інституції грають ключову роль у функціонуванні представницької демократії. Їхнє ефективне взаємодіюче функціонування визначає стабільність, легітимність та розвиток суспільства в рамках демократичних цінностей.

Інститути представницької демократії в Україні – це структури, що дозволяють населенню країни обирати своїх представників для управління на різних рівнях. За часів незалежності України ці інститути пройшли шлях еволюції та модернізації.

Головними інститутами представницької демократії в Україні є Верховна Рада (парламент) та місцеві ради. Вони відіграють ключову роль у законодавчому процесі та контролі виконавчої влади.

4. Визначено, що концепція представницької демократії визначається утворенням обраної влади, що представляє інтереси громадян. Заснована на принципах виборчості, участі громадян та захисту прав меншин, ця концепція визнає, що рішення повинні відповідати волі більшості, але при цьому забезпечувати права та інтереси всіх членів суспільства. Представницька демократія сприяє стабільності та легітимності владних структур, забезпечуючи баланс між владою та народом.

5. Проаналізовано органи представницької демократії, такі як парламенти, виборчі комісії та політичні партії, що грають важливу роль у функціонуванні системи управління. Вони є основними інструментами передачі влади від громадян до обраних представників. Їхня діяльність формує

основи демократичного рішення та забезпечує взаємодію між урядом і суспільством, сприяючи здоровому функціонуванню представницької демократії.

Основні органи представницької демократії в Україні:

Верховна Рада України – це однопалатний парламент, головний законодавчий орган. Його члени обираються громадянами України на загальних виборах.

Місцеві ради – представницькі органи в містах, селищах, селах, які здійснюють місцеве самоврядування та представляють інтереси громадян на місцевому рівні.

Президент України – хоча й відіграє роль голови держави та виконавчої гілки влади, також має певний представницький мандат, так як обирається громадянами на загальних виборах.

6. Винайдено проблеми і перспективи розвитку інституту представницької демократії в Україні, що створюють складний контекст для політичного розвитку країни. Проблеми, такі як корупція, недостатня відкритість влади, антидемократичні тенденції, можуть загрожувати ефективності системи. Однак перспективи включають можливості поліпшення через реформи, стимулювання громадянської участі, та зміцнення правової бази для захисту демократичних цінностей. Успішний розвиток інституту представницької демократії в Україні вимагатиме вирішення внутрішніх проблем та постійного зусилля для забезпечення рівноправ'я та відповідальності владних структур перед громадянами.

Проблеми розвитку інституту представницької демократії в Україні

- Політичний популізм: Нерідко політики використовують популістські техніки для залучення виборців, замість реалістичних і довгострокових планів розвитку.

- Корупція: Існуючі корупційні скандали та непрозорість діяльності органів влади підривають довіру населення до інституту представницької демократії.

- Низька якість політичної освіти: Багато громадян не мають достатніх знань про принципи демократії та їхнє право голосу, що призводить до пасивності та апатії.

- Обмеження медійного простору: Концентрація медій у руках невеликої кількості власників може перешкоджати об'єктивному і різнобічному освітленню подій.

7. Розглянуто зарубіжний досвід функціонування представницької демократії, що свідчить про важливість розвинених механізмів громадянської участі, прозорості та взаємодії між громадянами та обраними представниками. Способи імплементації цього досвіду в Україні можуть включати створення ефективної системи виборів, посилення ролі громадських організацій у прийнятті рішень та зміцнення правової бази для боротьби з корупцією. Важливо враховувати унікальні аспекти українського суспільства та впроваджувати інноваційні підходи, щоб сприяти сталому розвитку представницької демократії в країні.

Для успішної імплементації зарубіжного досвіду функціонування представницької демократії в Україні потрібен комплексний підхід, який б враховував специфіку українського суспільства і політичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Jean-Francois Revel, So enden die Demokratien, München 1986 [Жан-Франсуа Ревель. Так приходять кінець демократичним системам. Мюнхен, 1986].
2. Martin Kriele, Die demokratische Weltrevolution. Warum sich die Freiheit durchsetzen wird, Munchen 1987 [Мартін Крилі. Світова демократична революція. Чому воля проб'є собі дорогу. Мюнхен, 1987].
3. UNDP 2002, Human Development Report 2002. Deepening Democracy in a Fragmented World, New York, S. 15.
4. Francis Fukuyama, Das Ende der Geschichte. Wo stehen wir?, Munchen 1992 [Френсис Фукуяма. Кінець історії. Де ми знаходимося? Мюнхен, 1992].
5. Samuel P. Huntington, The Third Wave: Democratisation in the Late Twentieth Century, New York, 1993
6. Michel Crozier, Samuel P. Huntington, Joji Watanuki, The Crisis of Democracy. Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission, New York 1975.
7. Ralf Dahrendorf, Can European Democracy Survive Globalisation?, in: The National Interest, Nr. 65, Herbst 2001, S. 17–22.
8. Mohamad Mahathir, Shintaro Ishihara, The Voice of Asia. Two Leaders Discuss the Coming Century, Tokio 1995.
9. Moizi D. Paradoxes euro-americains sur la defense. Le Mond. 2003. 2 juin. P. 32-44.
10. Ramonet I. Nouvel ordre global. URL: <http://www.monde-diplomatique.fr/1999/06/RAMONET/12177>. Html.
11. Moizi D. Вказана робота. С. 41.
12. Stefan Zweig, Die Welt von gestern, Stockholm 1992, S. 15.
13. Ulrich Beck, Weltrisikogesellschaft, Weltöffentlichkeit und globale Subpolitik, Wien 1997.
12. Ульріх Бек. Суспільство всесвітніх ризиків, світової громадськості і глобальної субполітики. Відень, 1997, 12 с.

13. Афонін Е. А. Концептуальні засади взаємодії політики й управління. Навчальний посібник / Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський. К.: НАДУ, 2010. 300 с.
14. Горлач М. І. Політологія: наука про політику. Підручник / М. І. Горлач, В. Г. Кремень. К.: Центр учбової літератури, 2009. 840 с
15. Комарницький Я., Політологія: методичні матеріали до семінарських занять. Навчально-методичний посібник для всіх спеціальностей / Я. Комарницький, О. Зелена. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. 51 с.
16. Міжнародні акти з прав людини: зб. документів. Видавнича група НОРМА-ІНФРА-М, 1999.
17. Конституційне право України / за ред. В.Ф. Погорілка. К.: Наукова думка, 2002. 286 с.
18. Скрипнюк В.М. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення народного суверенітету на сучасному етапі державотворення. Наукові праці МАУП. 2013. Вип. 4 (39). С. 9–14.
19. Національний суверенітет України в умовах глобалізації: Національна доповідь. К.: Парламентське вид-во, 2011. 58 с.
20. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997–2001 / відп. ред. канд. юрид. наук П.Б. Євграфов. К.: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1. С. 32.
21. Щербанюк О.В. Визначальна роль народного суверенітету для конституційного принципу народовладдя. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63971/100-Shcherbanyuk.pdf?sequence=1>.
22. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни

про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) № 6-рп/2005 від 5 жовтня 2005 р.: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>.

23. Ковальчук В.Б. Представницька демократія: поняття, ознаки, критерії / В.Б. Ковальчук, І.І. Забокрицький: URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/may/2222/vnulpurn201582426.pdf>.

24. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі): рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008. Офіційний вісник України. 2008. № 32. С. 35. Ст. 1056, код акту 42925/2008.

25. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

26. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 48. Ст. 254.

27. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

28. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження: дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.02. Одеса, 2009. 595 с.

29. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX / ВР України. URL: <https://cutt.ly/IHGvxT7>.

30. Николаїшин Б. Місцеві вибори як базовий механізм формування відносин між органами публічної влади і територіальними громадами: зарубіжний досвід. Державне управління і місцеве самоврядування. 2014. Вип. 4. С. 212-228.

31. Статус Президента України. URL: <http://195.34.206.236/bitstream/123456789/2707/1/Залучення%20перекладача%20як%20гарантія.pdf#page=271>.

32. Про звернення громадян: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 47, ст.256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>.

33. У справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі): Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08#n54>.

34. У справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом): Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text>.

35. Вайз Ч., Кислий П. Становлення парламентаризму в Україні на тлі світового досвіду. К.: Абрис, 2000. 414 с.

36. Дубас В. Європейські стандарти сучасного парламентаризму (за позиціями Європейської Комісії «За демократію через право»). Український часопис конституційного права. 2019. № 2. С. 60-73.

37. Ільницька У.В., Крачковський Б.П. Становлення українського парламентаризму та особливості функціонування представницьких органів державної влади на різних етапах історичного розвитку. Науковий вісник

Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. 2009. Том 11. № 3(42). Ч. 1. С. 373-381.

38. Палєєва Ю.С., Бочарова Н.В., Тодорошко Т.А. Інформаційноаналітичні ресурси щодо розвитку сучасного парламентаризму. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. С. 40-43.

39. AGORA. Portal for Parliamentary Development. URL: <https://www.agora-parl.org/>.

40. Consolidated version of the Treaty on European Union. URL: <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>.

41. Законодавчий процес у країнах / Ю.І. Лейбо [та ін]; за ред. Ю.І. Лейбо. МДІМВ Університет, 2012. 172 с.

42. Європейські стандарти законотворчої діяльності: [зб. док.: пер. з інозем. мов]/ Верховна Рада України, Ін-т законодавства; [заг. ред. В. О. Зайчука; упоряд.: О. Л. Копиленко та ін.; пер.: Л. В. Білоусов та ін.]. Київ: Парламент. вид-во, 2014. 382 с.

43. Volksbehegrensgesetz 1973 StF: BGBl. Nr. 344/1973 (WV).

44. Geschäftsordnung des Bundesrates (BGBl.Nr. 361/1988 idF BGBl.Nr. 191/1989, BGBl.Nr. 837/1993, BGBl.Nr. 50/1996, BGBU.Nr. 65/1997, BGBl.I.Nr. 84/1999 und BGBl.I.Nr. 192/1999). URL: <http://www.parliament.gv.at>.

45. Лавринович О. В. Шляхи удосконалення системи суб'єктів законодавчої ініціативи: досвід держав-учасниць ЄС та українські перспективи. Право України. 2011. № 3. С. 167-174.